

MUSTAFA JAHIĆ
(Sarajevo)

GLAGOLI NA *WĀSIḤ AL-IBTIDĀ'* U ARAPSKOME JEZIKU¹

Arapski jezik sintaksičke odnose među riječima u rečeničnoj konstrukciji (tarkīb isnādi) izražava pomoću fleksije koja se manifestira u tri padežna nastavka: *raf'* (nominativ), *naṣb* (akuzativ) i *ğarr* (genitiv). Padežni oblik imenica ujedno predstavlja i jedan od kriterija klasifikacije sintaksičkih kategorija imenica u arapskoj gramatici. Na osnovu ovoga kriterija kao posebne sintaksičke kategorije utvrđene su imenice u nominativu (*marfū'āt*), imenice u akuzativu (*manṣūbāt*) i imenice u genitivu (*mağrūrāt*). U tako formiranim gramatičkim klasama riječi, na osnovu sintaksičko-semantičke službe u rečenici, utvrđene su i podklase kao posebne sintaksičke jedinice unutar svake od triju navedenih klasa. Zbog toga se u okviru imenica u nominativu govori posebno o podvrstama ovih imenica, isto kao i u poglavljima o imenicama u akuzativu i imenicama u genitivu. U gramatičkoj konstrukciji arapske rečenice fleksiju nominativa imaju imenice koje se usljed gramatičkih odnosa koji vladaju u rečenici nalaze u poziciji agensa (*fā'il*) kao subjekta glagolske rečenice, zatim subjekta imenske rečenice (*mubtada'*) i predikata imenske rečenice (*ḥabar*), koji s glagolom (*fi'l*) kao predikatom glagolske rečenice predstavljaju glavne konstituente ('umda) rečenične konstrukcije. Međutim, subjekt i predikat imenske rečenice u specifičnim sintaksičkim okolnostima u arapskoj rečenici dobivaju i akuzativne nastavke, tako da se u tom slučaju tretiraju i kao posebna vrsta subjekta odnosno predikata, i ujedno posebna vrsta sintaksičkih jedinica.

Imenice u akuzativu u gramatičkoj analizi arapske rečenice predstavljaju sintaksičku funkciju imenica koje usljed gramatičkih odnosa

---

¹ Ovaj rad predstavlja prerađena odgovarajuća poglavlja doktorske disertacije *Arapska gramatika u djelu Mustafe Ejubovića "al-Fawā'id al-'abdiyya"* odbranjene na Fakultetu islamskih nauka u Sarajevu.

koji vladaju u rečenici imaju fleksiju akuzativnog padeža. Ove imenice se u arapskoj rečenici uglavnom nalaze u poziciji raznih vrsta objekatskih i priloških dopuna (maf'ūliyya) i tretiraju se kao sporedni ili sekundarni dijelovi (faḍla) rečenične konstrukcije. Međutim, akuzativne sufikse mogu imati i subjekt i predikat imenske rečenice kao glavni dijelovi rečenične strukture ('umda) usljed djelovanja posebne gramatičke vrste riječi koje kada se nađu ispred subjekta ili predikata na njima izazivaju fleksiju akuzativnog padeža. Kada se neka od ove vrste riječi nađe na početku imenske rečenice, ona postiže takvu moć rekcije da na subjektu ili predikatu, zavisno od vrste, izaziva promjenu njihovog nominativnog nastavka u akuzativni oblik suspendirajući nominativni oblik subjekta odnosno predikata imenske rečenice kao njihovo izvorno gramatičko stanje. Zbog takve njihove moći ove riječi se u arapskoj gramatici označavaju kao *nawāsiḥ al-ibtidā'* (abrogiratori ili opovrgatori).² Abrogiratori, dakle, dolaze ispred imenske rečenice i, zavisno od vrste, pretvaraju njen subjekt ili predikat, ili oboje, u akuzativ. U grupu opovrgatora spadaju neki glagoli i neke čestice.

Od glagola koji su predmet ovoga rada u abrogiratore spadaju:

glagol *kāna* i njemu slični (*kāna wa aḥawātuhā*),³
 glagol *kāda* i njemu slični (*kāda wa aḥawātuhā*), i
 glagol *ḡanna* i njemu slični (*ḡanna wa aḥawātuhā*).

Od čestica u abrogiratore spadaju:

čestica *mā* i njoj slične (*mā wa aḥawātuhā*),
 čestica *inna* i njoj slične (*inna wa aḥawātuhā*), i
 čestica *lā* za negaciju vrste (*lā an-nāfiya li al-ḡins*).

Navedeni abrogiratori se, s obzirom na vrstu rekcije koju pokazuju, dijele na tri grupe. Prvu grupu čine abrogiratori čiji subjekt ima akuzativne nastavke a predikat nominativne, drugu grupu abrogiratori čiji subjekt ima nominativne nastavke a predikat akuzativne, a treću grupu abrogiratori koji izazivaju promjene padežne fleksije i

² Ibn Āḡurūm ovu vrstu riječi označava kao regens ('āmil), odnosno kao i sve druge riječi koje utječu na promjenu padežnog nastavka imenskih riječi na koje se odnose. M.G. Carter *nawāsiḥ*, kako se ove riječi najčešće nazivaju, prevodi na engleski kao *cancellers* što znači *dokidatori* ili *poništivači*, što otprilike odgovara navedenom značenju (M.G. Carter, Arab Linguistics, An introductory classical text with translation and notes (Nūr as-saḡiyya fi ḥall alfāz al-Āḡurrūmiyya li aš-Širbīni), Amsterdam 1981, 206).

³ *Kāna wa aḥawātuhā* lit. znači "kāna i njegove sestre", ali budući da se radi o glagolima s gramatičkog aspekta međusobno sličnim oni će se u ovome radu tako i označavati.

subjekta i predikata u akuzativni padež. Promjenu padežne fleksije subjekta zahtijevaju čestica *inna* i njoj slične i čestica *lā* za negaciju vrste, a promjenu padežne fleksije predikata zahtijevaju glagol *kāna* i njemu slični, glagol *kāda* i njemu slični i čestica *mā* i njoj slične čestice. Promjenu padežne fleksije i subjekta i predikata zahtijevaju glagol *ẓanna* i njemu slični.

Glagol *kāna* i njemu slični - كَانَ وَأَخْوَاتُهَا

Osim što služi kao glagol koji u potpunosti vrši funkciju glagola izražavajući radnju u značenju “bivanja” ili “postojanja”, glagol كَانَ služi i kao spona između dviju imenskih formi osiguravajući predikaciju među njima. Razlika između ovih dviju funkcija glagola كَانَ kao i drugih njemu sličnih manifestira se na sintaksičkom nivou i u semantičkom pogledu. Kada izražavaju svoje osnovno značenje, ovaj i njemu slični glagoli imaju samo subjekt odnosno agens (fā'il) u nominativu kao izvršioca glagolske radnje s kojim stoje u logičkoj vezi i nije im potreban predikat zato što tu funkciju ostvaruju glagol *kāna* i njemu slični glagoli, npr.: كَانَ الْأَمْرُ *Stvar je bila*, tako da navedeni primjer glasi isto kao da je rečeno: وَقَعَ الْأَمْرُ *Stvar se dogodila*. Međutim, kada glagol كَانَ ima funkciju kopule, onda se značenje “postojanja” odnosno “bivanja” veže za drugu imenicu koja se nalazi u poziciji predikata. Glagol *kāna* i njemu slični u tom slučaju ne izražavaju radnju i zbog toga ne zahtijevaju agens kao njenog izvršioca nego predikat kojim dopunjuju i potvrđuju identitet subjekta imenske rečenice, a gramatička oznaka toga identiteta je akuzativni nastavak predikata koji ograničava značenje glagola *kāna* i njemu sličnih, npr.: كَانَ زَيْدٌ عَلِيًّا *Zejd je učen*. Ovi glagoli imaju inicijalnu poziciju u rečenici i kao abrogatori izazivaju promjenu nominativne fleksije predikata u akuzativni oblik jedino kada se subjekt nalazi poslije glagola i pod uvjetom da su u rečenici spomenuti i subjekt i predikat zajedno. Zbog toga subjekt i predikat ovakve rečenice predstavljaju posebne sintaksičke jedinice u arapskoj gramatici: *ism kāna* (subjekt glagola *kāna*) i *ḥabar kāna* (predikat glagola *kāna*). Zato što iz njihove predikativne veze sa subjektom ne proizlazi značenje koje inače izražavaju glagolske rečenice, navedeni glagoli u ovoj funkciji ne ostvaruju potpunu glagolsku radnju, odnosno ne izražavaju cjelovito značenje, i zbog toga se često nazivaju nepotpunim ili deficijentnim glagolima (af'al nāqiṣa).

Ovi glagoli se nazivaju *af'al nāqiṣa* (deficijentni glagoli) zbog dva razloga. Prvi razlog je zato što izražavaju samo vrijeme lišeno

značenja radnje (ḥadaṭ). Predikat u ovom slučaju dolazi kao supstitucija za radnju koju glagol *كَانَ* ne izražava. Tako u primjeru: *كَانَ زَيْدٌ قَائِمًا Zejd je stajao* glagol *كَانَ* ne izražava Zejdovo “postojanje” u prošlosti, nego označava da se odnos predikacije između subjekta i njegovog predikata ostvario u prošlom a ne sadašnjem vremenu.⁴ Ako bi u ovom slučaju glagol *كَانَ* bio u funkciji potpunoga glagola, on bi izražavao “postojanje”, jer je radnja ta koju izražavaju potpuni glagoli, kao što je u primjeru glagola *قَامَ stajati*. Tako se u navedenom primjeru: *كَانَ زَيْدٌ قَائِمًا Zejd je stajao* glagol *كَانَ* nalazi umjesto rečenice: *قَامَ زَيْدٌ Zejd je ustao*, u kojoj glagol *قَامَ* izražava i radnju i vrijeme. Glagol *كَانَ* u navedenom primjeru u obliku prošlog vremena označava da se značenje predikata “stajanje” (قَائِمًا) ostvarilo u prošlom vremenu. Glagol *كَانَ* kao deficijentni glagol nekad i oblikom perfekta izražava trajno značenje, npr.: *وَكَانَ اللَّهُ عَالِمًا وَكَانَ اللَّهُ عَالِمًا* *A Allah sve zna i mudar je*.⁵ U arapskome jeziku postoje samo tri glagola koja ne mogu nikada izražavati potpuno značenje, nego se uvijek tretiraju kao nepotpuni glagoli: *مَا زَالَ*, *مَا فَتَى*, *مَا لَيْسَ*.⁶ Drugi razlog zbog čega se ovi glagoli tretiraju kao deficijentni je taj što sa svojim subjektom, koji se ne može implicirati u glagolu nego mora biti eksplicitno iskazan, ne ostvaruju samostalnu cjelinu, nego zahtijevaju drugu imenicu kao predikat u akuzativu s kojom uspostavljajući odnos predikacije upotpunjuju značenje rečenice.⁷ Zbog toga Ibn Ya‘iš ističe da glagol

⁴ S obzirom na mogućnost izražavanja glagolskih oblika, deficijentni glagoli se dijele na tri vrste. U prvu vrstu ubrajaju se glagoli koji mogu imati glagolske oblike perfekta i imperfekta, imperativ, infinitiv i particip aktivni. U ove glagole spadaju: *كَانَ، صَارَ، أَصْبَحَ، بَاتَ أَوْ أَمْسَى، أَضْحَى، ظَلَّ*. U drugu vrstu spadaju glagoli koji se ne upotrebljavaju u imperativu i infinitivu kao deficijentni glagoli, a to su: *مَا زَالَ، مَا بَرِحَ، مَا فَتَى*. U treću vrstu spadaju glagoli koji se ne upotrebljavaju u obliku sadašnjeg vremena, a to su: *لَيْسَ، مَا دَامَ*, prema nekim gramatičarima (al-Farrā’, Ibn Mālik i mnogi kasniji gramatičari). Muḥammad As‘ad an-Nādirī, *Naḥw al-luġa al-‘arabiyya, kitāb fi qawā’id an-naḥw wa aṣ-ṣarḥ*, al-Maktaba al-‘aṣriyya, Ṣaydā-Bayrūt, 2002, 382-383. Muṣṭafā al-Ġalāyīnī, *Ġāmi‘ ad-durūs al-‘arabiyya* (Rāġa’a ḥādihi aṭ-ṭab’a wa naqqahāhā: Sālim Šamsuddīn), al-Maktaba al-‘aṣriyya, Ṣaydā-Bayrūt (Bejrut), 1423/2003, 363-364.

⁵ *Al-Qur’ān*, an-Nisā’, 17.

⁶ Abū al-Baqā’ Ya‘iš Muwaffaquddīn ibn ‘Alī b. Ya‘iš, Šarḥ al-Mufaṣṣal, I-X + *Fahāris*, Maṭbū‘āt: Maġma’ al-luġa al-‘arabiyya, Dimašq, 1411/1990, Tawzi’: Maktaba al-Mutanabbī, al-Qāhira, VII, 98-102. Ġārullāh Abū al-Qāsim Maḥmūd b. ‘Umar az-Zamaḥšarī, *al-Mufaṣṣal fi ṣan’a al-i-rāb*, Dār wa Maktaba al-hilāl, Bayrūt, 1993, 351. Ibn Ya‘iš, *Šarḥ al-Mufaṣṣal*, VII, 97. Al-Ġalāyīnī, *Ġāmi‘ ad-durūs al-‘arabiyya*, 364.

⁷ Abbās Ḥasan, *an-Naḥw al-wāfi*, I-IV, Dār al-ma‘ārif bi Miṣr, al-Qāhira, 1974-76, I, 545. W. Wright, *A Grammar of the Arabic Language*, Translated from the German of Caspari and edited with numerous additions and corrections by W. Wright, Third edition

kāna i njemu slični samo u formalnom pogledu, tj. po obliku i konjugaciji, predstavljaju glagole, ali ne i u suštinskom pogledu.⁸

Drugi glagoli koji pored glagola *كَانَ* mogu biti u funkciji nepotpunih glagola u arapskom jeziku označavaju se kao “njegove sestre” (*kāna wa aḥawātuhā*), odnosno njemu slični, i za njih u pogledu njihovih predikata važe ista pravila kao i za glagol *كَانَ*. Pored glagola *كَانَ*, u nepotpune glagole spadaju i glagoli: *صَارَ، أَصْبَحَ، أَمْسَى، أَضْحَى، طَلَّ، بَاتَ، لَيْسَ* i *(مَا) زَالَ، (مَا) بَرِحَ، (مَا) فَتَى، (مَا) انْفَكَ، (مَا) دَامَ*.

Razlika između nepotpunih i potpunih glagola je u tome što potpuni glagoli sa svojim subjektom (*fā'il*) ili glagolskim prosubjektom (*nā'ib al-fā'il*) u nominativu izražavaju potpuno značenje, dok nepotpuni glagoli postižu potpuno značenje jedino kada dobiju imenicu u akuzativu koja u službi predikata svojim sadržajem upotpunjuje njihovo značenje. Tako glagol *كَانَ* kao glagol nepotpunog značenja sa svojim subjektom izražava opće “postojanje” ili “bivanje” koje se tek njegovim predikatom bliže određuje, odnosno semantički ograničava.⁹ Osim što osigurava uspostavljanje predikacije (*isnād*) između dviju imenica, glagol *kāna* i njemu slični sa svojim pacijentisom (*ma'mūl*) izražavaju isključivo osobinu subjekta u značenju njegovog predikata bez ikakvog dodatnog značenja, kao što su, npr., negacija, trajanje, promjena, posebna oznaka vremena i sl., zbog čega se označavaju i kao pomoćni glagoli (*af'al musā'ada*). Ako je, npr., glagol u prošlom vremenu, onda izražava isključivo prošlo vrijeme, bez ikakvog dodatnog specificiranja vremena, npr.: *كَانَ الطِّفْلُ جَارِيًا* *Dijete je trčalo*. Isto važi i za sadašnje vrijeme, npr.: *يَكُونُ الطِّفْلُ جَارِيًا* *Dijete trči*, i za imperativ, npr.: *كُنْ جَارِيًا* *Trči!*, ili za bilo koju drugu glagolsku izvedenicu. U svakom slučaju, pomoćni glagol izražava značenje onog što odgovara značenju njegovog predikata tako što se subjektu pripisuje svojstvo sadržano u predikatu koje se ostvaruje u vremenu koje izražava dotični glagol.¹⁰

Osnovna funkcija deficijentnih glagola je, dakle, uspostavljanje predikativnog odnosa između njihovih pacijentisa koji se nalaze u poziciji subjekta i predikata u vremenu koje izražava njihov glagolski oblik.

---

revised by W. Robertson Smith and M. J. de Goeje, Volume I-II, Cambridge at the University Press, Cambridge, 1955, II, 100.

⁸ Ibn Ya'īš, *Šarḥ al-Mufaššal*, VII, 89.

⁹ 'Abbās Ḥasan, *an-Naḥw al-wāfī*, I, 545, nap.3. W. Wright, *A Grammar of the Arabic Language*, II, 100. 'Abduhu ar-Rāgihī, *at-Taṭbīq an-naḥwī*, Dār an-naḥḍa al-'arabiyya, Bayrūt (Bejrut), 1408/1988, III.

¹⁰ 'Abbās Ḥasan, *an-Naḥw al-wāfī*, I, 548 i nap. 1-3.

Neki od ovih glagola istovremeno izražavaju i specifična značenja koja se mogu odnositi na dnevni vremenski okvir u kojem se uspostavlja predikativni odnos, zatim prelazak subjekta u stanje njegovog predikata, ili period trajanja takvog odnosa.¹¹

Deficijentni glagol *kāna* i njemu slični predstavljaju regens (ʿāmil) nominativnog padeža njihovog subjekta i akuzativnog padeža predikata, čime pokazuju rekciju sličnu potpunim glagolima jer im je subjekt u nominativu, slično agensu, a predikat u akuzativu, slično objektu. Subjekt i predikat ovih glagola slični su i subjektu i predikatu imenske rečenice po tome što im je subjekt determinirana a predikat nedeterminirana imenica, što je izvorno stanje rečenice, npr.: *كَانَتِ الشَّمْسُ مُشْرِقَةً* *Sunce je sijalo*. Subjekt i predikat ovih glagola mogu biti determinirani i nedeterminirani, a predikat može biti jedna riječ ili rečenica: imenska, glagolska, kondicionalna ili priloška.

Za razliku od ostalih nepotpunih glagola, glagol *كَانَ* se, osim kao potpun (fi'l tāmm) i nepotpun glagol (fi'l nāqis), može javiti i kao redundantan (*kāna zā'ida*) i s implicitnom zamjenicom činjenice (ḍamir aš-ša'n). Kada se javlja kao redundantan, npr.: *مَا كَانَ أَحْسَنَ زَيْدًا* *Što je Zejd dobar!*, rečenica se može iskazati i bez njega a da se njen smisao ne promijeni, tako da navedeni primjer glasi isto kao da je rečeno: *مَا زَيْدًا أَحْسَنَ* *Što je Zejd dobar!* U ovom slučaju glagol *كَانَ* nema rekciju ni na subjektu ni na predikatu. Kao redundantni, glagol *كَانَ* može se upotrijebiti jedino u obliku perfekta i između dvaju elemenata koji obavezno idu jedan uz drugi isključujući prijedložku konstrukciju. Najčešće se koristi između čestice *مَا* i glagola čuđenja, npr.: *مَا كَانَ أَجْمَلَ* *Kako je lijepa prošlost!*, zatim između subjekta i predikata imenske rečenice, npr.: *الْحَوُّ كَانَ مُعْتَدِلٌ* *Vrijeme je umjereno*, zatim između subjekta i predikata glagolske rečenice, npr.: *لَمْ يَسَافِرْ كَانَ غَيْرُكَ* *Nije otputovao niko osim tebe*, zatim između odnosne zamjenice i odnosne rečenice, npr.: *عَادَ الَّذِي كَانَ سَاعَدْتَهُ* *Vratio se onaj kojega sam pomogao*, zatim između dvaju elemenata koji se vežu veznikom, kao u stihu pjesnika al-Farazdaqa:

فِي لُجَّةٍ عَمَرَتْ أَبَاكَ بِحُورِهَا
فِي الْجَاهِلِيَّةِ، كَانَ، وَالْإِسْلَامَ

*U masi čije su rijeke preplavile tvoga oca prije i poslije objave islama,*¹²

¹¹ An-Nādirī, *Naḥw al-luġa al-ʿarabiyya...*, 380-381. Al-Ġalāyīnī, *Ġāmiʿ ad-durūs al-ʿarabiyya*, 361-362.

¹² Ibn Yaʿiš, *Šarḥ al-Mufaṣṣal*, VII, 98-102. An-Nādirī, *Naḥw al-luġa al-ʿarabiyya...*, 386. Al-Ġalāyīnī, *Ġāmiʿ ad-durūs al-ʿarabiyya*, 366-367. Bahaʿuddīn ʿAbdullāh b. ʿAqīl al-ʿAqīlī, *Šarḥ Ibn ʿAqīl*, I-II, s.l., s.a., I, 288. Ar-Rāġiḥī, *at-Taṭbiq an-naḥwī*, 114.

ili između imenice i njenoga atributa, kao u stihu:

فِي عُرْفِ الْجَنَّةِ الْعَالِيَا الَّتِي وَجِبَتْ لَهُمْ هُنَاكَ بَسْعِي، كَانَ، مَشْكُورٍ

U visokim džennetskim odajama

*koje su im dodijeljene za djela hvalevrijedna.*¹³

Redundantni glagol *كَانَ* ima funkciju koroboracije i izražava prošlo vrijeme, ali nema glagolsku rekciju, niti u sebi sadrži ličnu zamjenicu, nego uvijek oblik jednine muškog roda.¹⁴

Kada se upotrebljava s implicitnom zamjenicom činjenice (ḍamīr aš-ša'n), npr.: *كَانَ زَيْدٌ مُنْطَلِقٌ Zejd je krenuo*, tj.: *كَانَ الشَّانُ زَيْدٌ مُنْطَلِقٌ* glagol *كَانَ* ima također status deficijentnoga glagola, samo što je u ovom slučaju subjekt glagola *كَانَ* implicitna zamjenica činjenice, a predikat rečenica *زَيْدٌ مُنْطَلِقٌ* koja slijedi poslije ove zamjenice. Glagol *كَانَ* u ovome slučaju spada u grupu deficijentnih glagola čiji je predikat rečenica a ne jedna riječ.

Inače, u pogledu tretiranja glagola *كَانَ* s implicitnom zamjenicom činjenice (ḍamīr aš-ša'n), kao četvrtom njegovom mogućom pozicijom, među gramatičarima postoje dva različita mišljenja. Prema jednoj grupi gramatičara imenica *مُنْطَلِقٌ* u primjeru: *كَانَ زَيْدٌ مُنْطَلِقٌ Zejd je krenuo* treba biti u akuzativu, tako da se glagol *كَانَ* u ovom slučaju tretira kao deficijentni, dok prema drugoj grupi gramatičara navedena imenica treba biti u nominativu, implicirajući u glagolu *كَانَ* zamjenicu činjenice. Arapi, kako objašnjava Ibn Ya'īš, često navode zamjenicu prije rečenice u nominativu koju kao subjekt interpretira rečenica koja slijedi poslije ove zamjenice. Time rečenica poslije ovakve zamjenice zauzima poziciju njenog predikata, npr.: *هُوَ زَيْدٌ قَائِمٌ On, Zejd, stoji*, tj.: *الْأَمْرُ زَيْدٌ قَائِمٌ Činjenica je da Zejd stoji*. Navedena konstrukcija koristi se uglavnom radi stilističkih razloga, najčešće u govorima i vazovima (propovijedima). Kada prije ove zamjenice dođe neki od abrogiratora koji zahtijeva promjenu nominativnih nastavaka subjekta u akuzativ, kao što su čestica *إِنَّ* i njoj slične ili glagol *zanna* i njemu slični, onda je ova zamjenica u akuzativu, npr.: *إِنَّهُ زَيْدٌ قَائِمٌ Zaista, on, Zejd, stoji*, ili *ظَنَنْتَهُ زَيْدٌ قَائِمٌ Mislio sam da on, Zejd, stoji*, i tretira se kao ḍamīr aš-ša'n (zamjenica činjenice). S obzirom na to da se u slučaju glagola *كَانَ* ova zamjenica u navedenom

¹³ Al-Galāyīnī, *Ġāmi' ad-durūs al-'arabiyya*, 367. An-Nādirī, *Naḥw al-luġa al-'arabiyya...*, 386. Ibn 'Aqīl, *Šarḥ Ibn 'Aqīl*, I, 288.

¹⁴ Az-Zamaḥšarī, *al-Mufaššal*, 351. Ibn Ya'īš, *Šarḥ al-Mufaššal*, VII, 98-100. An-Nādirī, *Naḥw al-luġa al-'arabiyya...*, 386-389. Al-Galāyīnī, *Ġāmi' ad-durūs al-'arabiyya*, 366-367.

glagolu samo implicira, prema ovakvom tumačenju, rečenica koja slijedi poslije glagola كَانَ tretira se kao njen predikat.¹⁵

Od ostalih deficijentnih glagola, glagol صَار izražava promjenu stanja koja se može očitovati kao prijelaz iz jednog svojstva u drugo svojstvo, npr.: صَارَ الْفَقِيرُ غَنِيًّا *Siromah je postao bogat*, odnosno jedne konkretne stvari u drugu konkretnu stvar, npr.: صَارَ الطِّينُ خَزْفًا *Glina je postala keramika*, a kao potpun glagol prijelaz iz jednoga mjesta u drugo mjesto ili od jedne osobe do druge osobe, što se ostvaruje pomoću prijedloga إِلَى, npr.: صَارَ زَيْدٌ إِلَى بَلَدٍ كَذَا *Zejd je prešao u taj i taj grad*, ili صَارَ زَيْدٌ مِنْ عَمْرٍو إِلَى بَكْرٍ *Zejd je prešao od Amra do Bekra*. Kada glagol صَار ima status potpunoga glagola, može se iskazati samo svojim agensom (fā'il) a da rečenica sačuva smisao. Glagol صَار u tom slučaju izražava značenje glagola جَاء s prijedlogom, čime se također postiže značenje prelaska. Tako se u primjeru: صَارَ زَيْدٌ إِلَى عَمْرٍو *Zejd je prešao kod Amra* glagol صَار ne nalazi pred rečenicom zato što konstrukcija زَيْدٌ إِلَى عَمْرٍو ne predstavlja rečenicu. Zbog toga se u navedenom primjeru u istom značenju može upotrijebiti i glagol جَاء, kao što se i umjesto glagola جَاء u sličnim primjerima može upotrijebiti glagol صَار. Zbog toga glagol صَار u ovom slučaju predstavlja potpun glagol.¹⁶

Glagoli أَصْحَى i أَصْبَحَ، أَمْسَى imaju tri značenja. Jedno značenje je kada povezuju sadržaj rečenice s tri dnevna vremenska perioda: jutro, podne i prijepodne, na način deficijentnoga glagola كَانَ. Drugo značenje je kada izražavaju ulazak u navedene vremenske periode, kao što je, npr., podne, kada imaju značenje potpunih glagola, tako da se mogu iskazati samo svojim agensom u nominativu. I treće značenje je deficijentnih glagola كَانَ i صَار, npr.: أَصْبَحَ زَيْدٌ غَنِيًّا *Zejd je postao bogat*, ili أَمْسَى زَيْدٌ فَقِيرًا *Zejd je postao siromah*.

U prvom slučaju navedeni glagoli dolaze prije subjekta i predikata imenske rečenice, i u vremenu koje odgovara glagolskoj formi u kojoj su iskazani ističu značenje subjekta sadržajem predikata u periodu dana koji svojim značenjem izražavaju, npr.: أَصْبَحَ الطَّائِرُ مُغْرَدًا *Ptica je jutrom zacvrkutala*, أَمْسَى الْأَمِيرُ عَادِلًا *Vladar je dolaskom večeri postao pravičan*, ili أَصْحَى الْعَامِلُ مُتَعَبًا *Radnik se do podne umorio*. U drugom slučaju, kada

¹⁵ Az-Zamaḥšarī, *al-Mufaṣṣal*, 351. Ibn Ya'īš, *Šarḥ al-Mufaṣṣal*, VII, 100-102. Ġamāluddīn Muḥammad b. 'Abdulḡani al-Ardabilī, *Šarḥ al-Unmūdaġ*, at-Taḥqīq wa at-ta'liq: Dr. Ḥusnī 'Abdulḡalīl Yūsuf, al-Qāhira, 1990, 152.

¹⁶ Az-Zamaḥšarī, *al-Mufaṣṣal*, 352. Ibn Ya'īš, *Šarḥ al-Mufaṣṣal*, VII, 103.

izražavaju značenje potpunih glagola, ne zahtijevaju predikat zato što se sami nalaze u toj poziciji, npr.: *أَصْبَحْنَا* *Osvanuli smo*. U trećem slučaju navedeni glagoli se također nalaze u službi deficijentnih glagola izražavajući značenje glagola *كَانَ* i *صَارَ*, lišeni označavanja posebnog perioda dana čije se značenje nalazi u osnovi ovih glagola, npr.: *أَصْبَحَ زَيْدٌ فَقِيرًا* *Zejd je postao siromah*.¹⁷

Glagoli *بَاتَ* i *ظَلَّ* imaju dva značenja. Jedno je da povezuju sadržaj rečenice s dva vremenska perioda na način deficijentnoga glagola *كَانَ*, a drugo da imaju značenje glagola *صَارَ*, npr.: *وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُم بِالْأُنثَىٰ ظَلَّ وَجْهَهُ*: *I kad se nekom od njih javi da mu se rodila kći, lice mu postane tamno*.¹⁸

U prvom slučaju glagoli *بَاتَ* i *ظَلَّ* kao deficijentni glagoli povezuju značenje rečenice s dva dnevna vremenska perioda, odnosno periodom dana i noći, koje izražavaju na način deficijentnoga glagola *كَانَ*. Konkretno, glagol *ظَلَّ* ističe značenje subjekta sadržajem predikata u toku dnevnog perioda u vremenu koje odgovara glagolskoj formi, npr.: *ظَلَّتِ الشَّمْسُ سَاطِعَةً* ili *ظَلَّ الشَّمْسُ سَاطِعَةً*¹⁹ *Pa biste (cijeli dan) ostali začuđeni*, *Sunce je cijeli dan sijalo*. Istu funkciju ostvaruje i glagol *بَاتَ*, samo što se njegovo značenje odnosi na period noći, npr.: *بَاتَ الْفَلَّاحُ مُطْمَئِنًّا* *Seljak je cijelu noć spokojan proveo*.²⁰ Rečenica poslije glagola *بَاتَ* i *ظَلَّ* u navedenim primjerima prema položaju predstavlja predikat imenske rečenice. I u drugom slučaju ovi glagoli se upotrebljavaju kao deficijentni, ali lišeni značenja posebnog vremenskog okvira u kojem se ostvaruje sadržaj njihovog predikata.²¹

Deficijentni glagoli *مَا أَفْكَ* i *مَا زَالَ*, *مَا بَرِحَ*, *مَا فَتِيَ*, koji na početku imaju niječnu česticu i jedinstveno značenje, zajedno sa svojim subjektom izražavaju kontinuirano trajanje glagolske radnje u vremenu. S obzirom na to da navedeni glagoli izražavaju negativno značenje, česticom negacije koja se nalazi ispred njih postiže se negacija negacije. Zato se ovi glagoli ponašaju na način deficijentnoga glagola *كَانَ* u njegovom afirmativnom značenju, npr.: *مَا زَالَ زَيْدٌ إِلَّا مُقِيمًا* *Zejd je zaista postojan*.

¹⁷ Az-Zamahšari, *al-Mufaššal*, 352-353. Ibn Ya'īš, *Šarḥ al-Mufaššal*, VII, 103-105. An-Nādirī, *Naḥw al-luġa al-'arabiyya...*, 380.

¹⁸ *Al-Qur'ān*, an-Naḥl. 58.

¹⁹ *Al-Qur'ān*, al-Wāqī'a, 65.

²⁰ An-Nādirī, *Naḥw al-luġa al-'arabiyya...*, 380. Al-Ġalāyīnī, *Ġāmi' ad-durūs al-'arabiyya*, 361-362.

²¹ Az-Zamahšari, *al-Mufaššal*, 353. Ibn Ya'īš, *Šarḥ al-Mufaššal*, VII, 105-106.

Ovaj glagol nekada dolazi i bez niječne čestice bez promjene značenja, kao u stihu Imru' al-Qaysa:

فَقُلْتُ لَهَا وَاللَّهِ أَبْرَحُ قَاعِدًا   وَلَوْ قَطَعُوا رَأْسِي لَدَيْكَ وَأَوْصَالِي

*Rekoh joj: - Tako mi Boga, sjediti prestati neću,
makar mi i glavu moju kod tebe odsjekli,*

ili u kur'anskom ajetu: تَاللَّهِ تَفْتَنُوا تَذَكَّرُ يُونُسَ Allaha nam - rekoše oni - ti neprestano spominješ Jūsufa.²²

Navedeni glagoli izražavaju isticanje subjekta sadržajem njegovog predikata u kontinuiranom trajanju značenja predikata sve do trenutka izricanja rečenice, da bi se potom, nakon dužeg ili kraćeg perioda, radnja prekinula, npr.: مَا زَالَ أَخِي مُسَافِرًا *Moj brat još putuje*, مَا أَنْفَكَ أَبِي مَشْغُولًا *Otac mi je još zauzet*, مَا بَرِحَ الشَّارِعُ مَزْدَحِمًا *Ulica je još uvijek prepuna*, i مَا فَتَنِي الْخَطِيبُ مُتَحَدِّثًا *Vaiz (propovjednik) ne prestaje govoriti*. Nekada ovi glagoli mogu izražavati isticanje subjekta sadržajem njegovog predikata i u trajnom značenju, npr.: مَا زَالَ اللَّهُ قَادِرًا عَلَى كُلِّ شَيْءٍ *Allah je (uvijek) Svemoguć*.²³

Isto kao i kod drugih deficijentnih glagola kada dolaze prije subjekta i predikata imenske rečenice, subjekt ovih glagola dobiva nominativni, a predikat akuzativni nastavak. Osnovno značenje ovih glagola je negacijsko, tako da se negacijskom česticom postiže afirmativno značenje. Zbog toga navedeni glagoli imaju rekaciju deficijentnih glagola jedino kada dolaze u obliku negacije ili prohibitiva. Budući da deficijentni glagoli svojim značenjem potvrđuju sadržaj predikata u afirmativnom značenju, ono se pomoću ovih glagola, s obzirom na njihovo izvorno negacijsko značenje, može postići jedino upotrebom negacijskih čestica. Međutim, nekada se ovi glagoli mogu upotrijebiti i bez negacijske čestice. Ispuštanje negacijske čestice dopušta se jedino poslije zakletve, kao u naprijed navedenom stihu i kur'anskom ajetu, ali se negacijska čestica implicira. Zato spomenuti ajet implicitno glasi: لَا تَفْتَنُوا, a stih: لَا أَبْرَحُ. Od ovih glagola jedino glagol زَالَ može biti upotrijebljen kao deficijentni glagol pored perfekta i u obliku imperfekta. S obzirom na to da navedeni glagoli zbog svog deficijentnog značenja zahtijevaju predikatsku dopunu da bi iskazali potpuno značenje, oni u rečenici označavaju trajanje

²² Al-*Qur'an*, Yūsuf, 85. Pogl.: az-Zamahšari, *al-Mufaššal*, 354. Ibn Ya'īš, *Šarḥ al-Mufaššal*, VII, 109-110. An-Nādiri, *Naḥw al-luġa al-'arabiyya...*, 381-382.

²³ An-Nādiri, *Naḥw al-luġa al-'arabiyya...*, 381. Al-Ġalāyini, *Ġāmi' ad-durūs al-'arabiyya*, 362.

sadržaja iskazanog njihovim predikatom, tako da se ne mogu odnositi i na sadržaj subjekta. Zbog toga se ne bi moglo reći: *لَمْ يَزَلْ زَيْدٌ إِلَّا قَائِمًا*.²⁴

Glagol *مَادَامَ* izražava vrijeme trajanja glagolske radnje, npr.: *اجْلِسْ* *مَادَامَ زَيْدٌ جَالِسًا* *Sjedi sve dok Zejd sjedi*. Tako navedeni primjer znači isto kao da glasi: *اجْلِسْ دَوَامَ جُلُوسِهِ* *Sjedi sve dok traje vrijeme njegovog sjedenja*. Glagol *مَادَامَ* u ovome slučaju neophodan je iskazu koji slijedi poslije njega zato što predstavlja okvir u kojem se realizira dotični iskaz.²⁵

Glagol *دَامَ* ima rekciju subjekta u nominativu, a predikata u akuzativu jedino kada se prije njega nalazi infinitivno-priloška čestica *مَا*. Čestica *مَا* tretira se kao infinitivna čestica zato što zajedno s glagolom kao interpretativni infinitiv (mašdar mu'awwal) izražava značenje infinitiva, a priloška zato što supstituira prilog vremena, npr.: *مَا دَامَ زَيْدٌ قَاعِدًا* *Sve dok Zejd sjedi*, odnosno *دَوَامَ فُعُودِهِ* *za vrijeme njegovog sjedenja*. Infinitivno-priloška čestica *مَا* zajedno s glagolom *دَامَ* i imenskom rečenicom koja slijedi poslije ovoga glagola (odnosno subjektom imenske rečenice u nominativu i predikatim imenske rečenice u akuzativu) označava vrijeme trajanja radnje koja prethodi ovom glagolu koje je ograničeno trajanjem sadržaja njegovog predikata, npr.: *وَأَوْصَانِي بِالصَّلَاةِ مَا دُمْتُ حَيًّا* *I naredit će mi namaz i zekjat dok sam živ*.²⁶ Utvrđivanje vremena u afirmativnom smislu odnosi se, dakle, na vrijeme trajanja sadržaja iskazanog predikatim a ne subjektom. Čestica *مَا* u ovom slučaju nema funkciju koju ima čestica *مَا* sa glagolom *زَالَ* i njemu sličnim glagolima, koja zajedno s imenskom rečenicom koja slijedi poslije njih izražava potpuno značenje, npr.: *مَا زَالَ زَيْدٌ قَائِمًا* *Zejd još stoji*. Imenska rečenica s glagolom *مَادَامَ*, s obzirom na priloški karakter čestice *مَا*, ne izražava takvo značenje i zato zahtijeva rečenicu koja dolazi prije nje. Zbog toga rečenica s glagolom *مَادَامَ*, npr.: *مَا دَامَ زَيْدٌ قَائِمًا* *Sve dok Zejd stoji*, stoji u zavisnom položaju prema rečenici koja se nalazi prije nje i tek s njom izražava potpuno značenje, npr.: *لَا أَجْلِسُ مَا دَامَ زَيْدٌ قَائِمًا* *Neću sjesti sve dok Zejd stoji*. Glagol *دَامَ* kao deficitarni glagol može biti samo u obliku perfekta.²⁷

²⁴ Az-Zamahšari, *al-Mufaššal*, 353-354. Ibn Ya'is, *Šarḥ al-Mufaššal*, VII, 106-109. Al-Ardabili, *Šarḥ al-Unmūdağ*, 153. Ibn 'Aqil, *Šarḥ Ibn 'Aqil*, I, 263-265. Al-Ġalāyini, *Ġāmi' ad-durūs al-'arabiyya*, 362-363. An-Nādiri, *Naḥw al-luġa al-'arabiyya...*, 381-382.

²⁵ Pogl.: az-Zamahšari, *al-Mufaššal*, 355.

²⁶ *Al-Qur'an*, Maryam, 31.

²⁷ Az-Zamahšari, *al-Mufaššal*, 355. Al-Ardabili, *Šarḥ al-Unmūdağ*, 153. Ibn Ya'is, *Šarḥ al-Mufaššal*, VII, 111. Ibn 'Aqil, *Šarḥ Ibn 'Aqil*, I, 267. An-Nādiri, *Naḥw al-luġa al-'arabiyya...*, 380.

Glagol *لَيْسَ* koji se koristi isključivo kao deficijentni glagol izražava značenje negacije sadržaja rečenice u sadašnjem vremenu, isto kao kada bi se reklo: *لَيْسَ زَيْدٌ قَائِمًا الْآنَ Zejd ne stoji sada*, tako da se ne može reći: *لَيْسَ زَيْدٌ قَائِمًا عَدَا*. Međutim, neki arapski gramatičari tvrde da *لَيْسَ* uopće nije glagol. Za ovakvu tvrdnju oni navode dva razloga. Prvi razlog je što svojim značenjem izražava negaciju, isto kao i čestica *مَا*, i što ima nepotpunu konjugaciju, a drugi je što ne sadrži aspekt radnje niti aspekt vremena, što je nužna osobina glagola. Gramatičari koji tvrde da je *لَيْسَ* glagol kao argumentaciju za takvu tvrdnju navode to što dolazi sa spojenim ličnim zamjenicama i ima *t* ženskog roda sa *sukūnom*. Kao argumentaciju da je *لَيْسَ* glagol, gramatičari koji zastupaju ovakvo mišljenje navode i to da je njegova izvorna forma *لَيْسَ*, isto kao kod glagola *صَيَّدَ الْبَعِيرُ Deva je iskrivila vrat*.²⁸ Međutim, pretežno je mišljenje da je *لَيْسَ* glagol koji se koristi jedino kao pomoćni glagol sa subjektom u nominativu i predikatom u akuzativu.²⁹

U pogledu odnosa subjekta i predikata deficijentnih glagola važe pravila subjekta i predikata imenske rečenice, jer oni u osnovi to i jesu. Tako predikat deficijentnih glagola može doći prije subjekta ako ne postoji neka posebna zapreka, kao što je sufiksalna nepromjenljivost subjekta i predikata zajedno i nepostojanje konteksta na osnovu čega bi se mogla odrediti njihova implicitna fleksija, npr.: *صَارَ عَدُوِّي صَدِيقِي Neprijatelj mi je postao prijatelj*. U navedenom primjeru samo se na osnovu izvorne pozicije subjekta i predikata može odrediti šta je subjekt a šta predikat. S obzirom na to da bi promjenom njihovih pozicija došlo do konfuzije u značenju, u navedenim situacijama predikat ne može doći prije subjekta. Jedino ako bi se na osnovu konteksta mogao odrediti predikat onda bi i mogao doći prije subjekta. Predikat deficijentnih glagola može doći prije i glagola, npr.: *لَيْسَ زَيْدٌ قَائِمًا كَانَ زَيْدٌ Zejd je stajao*, zato što je sličan objektu koji također može doći prije glagola. Izuzetak od ovoga pravila jedino su glagoli sa česticom *مَا* zato što prije ove čestice ne može biti njen pacijentis (*ma‘mūl*), ali zato može doći prije subjekta. Predikat u ovakvim slučajevima ne može doći prije čestice *مَا* bez obzira na to je li niječna ili infinitivna čestica. Kada je *مَا* niječna čestica, ne može doći zato što ova čestica zahtijeva inicijalnu poziciju u

²⁸ Az-Zamahšari, *al-Mufaššal*, 355.

²⁹ Ibn ‘Aqil, *Šarh Ibn ‘Aqil*, I, 262-63 i nap. 1. Az-Zamahšari, *al-Mufaššal*, 355. Ibn Ya‘iš, *Šarh al-Mufaššal*, VII, III-III2.

rečenici, a kada je infinitivna zato što ima značenje infinitiva, a pacijentis infinitiva ne može doći prije samog infinitiva. Međutim, Ibn Kaysān smatra da predikat ovih glagola ne može doći jedino prije infinitivne čestice مَا zato što pacijentis ove čestice, ni prema njemu, ne može doći prije samog infinitiva koji predstavlja ova čestica. Prema njemu, predikat može doći prije negacijske čestice مَا zato što ova čestica predstavlja negaciju negacije, a negacija negacije, opet, izražava afirmativno značenje, tako da, npr., glagol مازال ima značenje glagola كَانَ, i zato, prema njemu, predikat može doći prije ovoga glagola isto kao što može doći i prije glagola كَانَ.³⁰

Predikat deficijentnih glagola može doći prije subjekta i samoga glagola zbog njihove rekcije. Zbog toga se prema subjektu i predikatu deficijentnih glagola primjenjuje pravilo potpunih glagola čiji subjekt ima nominativne a objekt akuzativne nastavke. Dolazeći u nominativu, subjekt deficijentnih glagola ponaša se kao subjekt glagolske rečenice, dok predikat u akuzativu slijedi poziciju objekta prijelaznih glagola, npr.: كَانَ زَيْدٌ قَاتِمًا Zejd je stajao, što je isto kao u primjeru potpunih glagola: ضَرَبَ زَيْدٌ عَمْرًا Zejd je udario Amra. Prema tome, budući da subjekt glagolske rečenice ne može doći prije glagola (predikata), ni subjekt deficijentnoga glagola ne može doći prije samoga glagola. Ali, s obzirom na to da objekt može doći prije subjekta i glagola (predikata), to i predikat deficijentnih glagola može doći prije subjekta i glagola. Nemogućnost dolaska predikata prije glagola sa česticom مَا podrazumijeva i ostale negacijske čestice. Nemogućnost dolaska predikata deficijentnih glagola prije glagola s negacijskim česticama analogna je nedolasku objekta prije čestice koje imaju inicijalni položaj u rečenici, kao što su čestice zaklinjanja ili upitne čestice. Predikat glagola مَا دَامَ ne može doći prije ovoga glagola zbog inicijalnog položaja infinitivne čestice مَا u rečenici.³¹

U pogledu predikata glagola لَيْسَ među gramatičarima postoje različita mišljenja. Kufanski gramatičari i al-Mubarrid, Ibn as-Sarrāğ i al-Ğurğāni (od basranskih gramatičara) tvrde da predikat ovoga glagola

³⁰ Pogl. Ibn 'Aqil, *Šarḥ Ibn 'Aqil*, I, 276; Muḥammad b. al-Hasan al-Astarābādi Raḍiyuddīn (dalje: ar-Raḍī): *Šarḥ al-Kāfiya*, I-II, aš-Šarika aš-šahḥāfiyya al-'uṭmāniyya, (Istanbul), 1310/1892, II, 297 i Abū Diyā'uddīn Nūruddīn 'Abdurrahmān b. Aḥmad Nūruddīn al-Ġāmī, *al-Fawā'id ad-ḍiyā'iyya (Šarḥ al-Kāfiya)*, Istanbul, s.a., 243.

³¹ Az-Zamahšari, *al-Mufaššal*, 355. Al-Ardabili, *Šarḥ al-Unmūdağ*, 153. Ibn Ya'īš, *Šarḥ al-Mufaššal*, VII, 112-114. An-Nādiri, *Naḥw al-luġa al-'arabiyya...*, 383-384. Al-Galāyini, *Ġāmi' ad-durūs al-'arabiyya*, 365-366.

ne može doći prije glagola zato što je glagol لَيْسَ nepromjenljiv i kao takav nema snagu promjenljivih glagola. Basranski gramatičari Sībawayh, as-Sirāfi i al-Fārisi, opet, pozivajući se na kur'anski ajet: **أَلَا يَوْمَ يَأْتِيهِمْ لَيْسَ مَصْرُوفًا عَنْهُمْ** *A onoga dana kad im dođe, neće biti od njih otklonjena*,³² dozvoljavaju dolazak predikata ovoga glagola prije njega samog. Budući da je u navedenom ajetu imenica يَوْمٌ kao pacijentis predikata مَصْرُوفًا došla prije glagola لَيْسَ, prema ovim gramatičarima moguće je da i njegov predikat dođe prije glagola لَيْسَ.³³

Kako az-Zamahšari navodi, Sībawayh preporučuje dolazak priloške sintagme mjesta ili vremena kada se nalazi u poziciji predikata, prije subjekta deficijentnoga glagola, ako je ovakva sintagma kao stabilni dio (mustaqarr) predikat rečenice, npr.: **مَا كَانَ فِيهَا أَحَدٌ خَيْرًا مِنْكَ** *Nije bilo nikoga boljeg od tebe u njoj*. Međutim, ako priloška sintagma nije predikat nego predstavlja umetnuti element (lağw), onda je, prema Sībawayhu, bolje da dođe na kraju, npr.: **مَا كَانَ أَحَدٌ خَيْرًا مِنْكَ فِيهَا** *Nije bilo nikog da je bolji od tebe u njoj*. Rukovodeći se navedenim pravilom, pustinjaški Arapi, kako navodi Sībawayh, koji ne znaju kur'ansko pismo čitaju: **وَلَمْ يَكُنْ كَفْرًا لَهُ أَحَدٌ** *I niko Mu ravan nije*,³⁴ gdje prijedlošku sintagmu لَهُ, kao umetnuti element, stavljaju poslije predikata.³⁵

Kada se priloška sintagma mjesta ili vremena nalazi u poziciji predikata, Sībawayh takav predikat naziva stabilnim (mustaqarr) dijelom rečenice, npr.: **زَيْدٌ فِيهَا قَائِمًا** *Zejd se nalazi u njoj stojeći*. Priloška sintagma mjesta فِيهَا u navedenoj rečenici je stabilni dio rečenice zato što je predikat i implicitno glasi: **زَيْدٌ اسْتَقَرَّ فِيهَا قَائِمًا** *Zejd se ustabilio u njoj stojeći*, dok je **قَائِمًا** kvalifikator okolnosti. Kada navedena rečenica glasi: **زَيْدٌ فِيهَا قَائِمٌ** *Zejd stoji u njoj*, onda je **قَائِمٌ** predikat, a priloška sintagma فِيهَا umetnuti element (*mulğan* ili *lağw*), zato što nije predikat nego sponodni dio rečenice koji se odnosi na predikat. Prema tome, kada se priloška sintagma vremena ili mjesta nalazi u službi predikata, Sībawayh

³² *Al-Qur'an*, Hūd, 8.

³³ Abū al-Barkāt 'Abdurrahmān b. Muḥammad b. Abū Sa'īd al-Anbārī, *al-Inṣāf fi masā'il al-ḥilāf bayna an-naḥwiyyīn al-Baṣriyyīn wa al-Kūfiyyīn*, I-II, Bayrūt, Dār al-Fikr (n.d.), I, 151-152. Az-Zamahšari, *al-Mufaṣṣal*, 355-356. Ibn Ya'īs, *Šarḥ al-Mufaṣṣal*, VII, 114. Al-Gāmi, *al-Fawā'id aḍ-ḍiyyā'iyya*, 243. - Al-Anbārī istovremeno ističe da Sībawayh o mogućnosti dolaska predikata glagola لَيْسَ prije ovoga glagola ne govori ništa.

³⁴ *Al-Qur'an*, al-Ihlās, 4.

³⁵ Az-Zamahšari, *al-Mufaṣṣal*, 356 i Ibn Ya'īs, *Šarḥ al-Mufaṣṣal*, VII, 114-115. Abū Bišr 'Amr b. 'Uṭmān b. Qanbar Sībawayh, *al-Kitāb*, I-II, al-Maṭba'a al-kubrā al-amiriyya, Būlāq, Kairo, 1316/1898-899 - 1317/1899-900, I, 27.

preporučuje da takav element dođe prije subjekta, a kada je umetnuti dio poslije predikata. Tako je u prvom primjeru: مَا كَانَ فِيهَا أَحَدٌ خَيْرٌ مِنْكَ *Nije bilo nikoga boljeg od tebe u njoj*, imenica أَحَدٌ subjekt glagola كَانَ a elativ خَيْرٌ njegov atribut, dok je priloška sintagma mjesta فِيهَا predikat, zato što rečenica implicitno glasi: مَا كَانَ اسْتَقَرَّ فِيهَا أَحَدٌ خَيْرٌ مِنْكَ *Nije bilo nikoga boljeg od tebe koji se nalazi u njoj*, pa je zbog toga došla prije subjekta أَحَدٌ. Međutim, u drugom primjeru: مَا كَانَ أَحَدٌ خَيْرًا مِنْكَ فِيهَا *Nije bilo nikog da je bolji od tebe u njoj*, elativ خَيْرًا مِنْكَ je u akuzativu kao predikat glagola كَانَ, a priloška sintagma mjesta فِيهَا je došla na kraju poslije predikata kao umetnuti element (mulġan) koji se odnosi na predikat zato što je sporedni dio rečenice (faḍla). To, međutim, ne znači da priloška sintagma mjesta ili vremena kao sporedni dio rečenice ne može doći i prije predikata, npr.: وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفْرًا أَحَدٌ *I Njemu niko nije ravan*.³⁶ U navedenom primjeru prijedložka konstrukcija لَهُ, iako umetnuti element, došla je prije predikata.³⁷

كَادَ وَأَخْرَأَتْهَا - Glagol *kāda* i njemu slični

Glagol *kāda* i njemu slični u širem smislu izražavaju značenje skorog izvršenja radnje predikata rečenice pred kojom se nalaze. U gramatičkoj literaturi ovi glagoli najčešće se dijele na tri vrste. U prvu vrstu spadaju glagoli koji označavaju blizinu izvršenja sadržaja njihovog predikata i zato se označavaju kao *af'āl al-muqāraba* (glagoli blizine). U ovu vrstu glagola ubrajaju se: كَرَبَ i كَادَ، أَوْشَكَ، npr.: كَادَ الْمَاءُ يَغْلِي *Voda samo što nije proključala*, أَوْشَكَ الْمَدْعُونَ أَنْ يَحْضُرُوا *Zvanice samo što nisu počele pristizati*, ili كَرَبَ الصُّبْحِ أَنْ يَنْبَلِجَ *Jutro je blizu svanuća*. Prva dva glagola izražavaju značenje brzog izvršenja sadržaja njihovog predikata, dok glagol كَرَبَ označava blisko izvršenje sadržaja svoga predikata. Druga vrsta glagola izražava nadu, želju ili očekivanje da će se radnja iskazana njihovim predikatom ostvariti i označavaju se kao *af'āl ar-raġā'* (glagoli nade). U ovu vrstu spadaju glagoli: حَرَى i عَسَى، npr.: عَسَى أَحْلُوْلُقُ *Možda se putnik vrati*, حَرَى الْمَرِيضُ أَنْ يَشْفَى *Možda bolesnik ozdravi*, ili أَحْلُوْلُقُ الْمَطْرُ أَنْ يَهْطَلَ *Možda kiša padne*. Treću vrstu čine glagoli koji izražavaju početak realizacije sadržaja njihovog predikata, a označavaju se kao *af'āl aš-šurū'* (glagoli početka). U ovu vrstu spada

³⁶ *Al-Qur'an*, al-Ihlās, 4.

³⁷ Az-Zamahšari, *al-Mufaššal*, 356. Ibn Ya'īš, *Šarḥ al-Mufaššal*, VII, 115. Pogl.: Sibawayh, *al-Kitāb*, I, 27.

veći broj glagola, a najčešći su: بَدَأَ، هَبَّ، أَنْشَأَ، طَفِقَ، جَعَلَ، أَخَذَ، شَرَعَ i dr., npr.: شَرَعَ الزُّوَّارُ يَدْخُلُونَ إِلَى الْقَاعَةِ وَأَخَذَ كُلُّ مِنْهُمْ يَجْلِسُ فِي مَكَانِهِ *Posjetioici su počeli ulaziti u salu i sjedati na svoja mjesta.*³⁸

Mada svi glagoli ove vrste ne izražavaju blizinu realizacije sadržaja njihovog predikata, ovi glagoli se nekada označavaju zajedničkim nazivom *af‘āl al-muqāraba*. Tako Ibn al-Ḥāḡib isto kao i az-Zamahšari navedene glagole svrstavaju u jednu vrstu, s tim što se iz Ibn al-Ḥāḡibove definicije ovih glagola razumije da se radi o njihove tri podvrste. Tako se kod njega glagoli skorog izvršenja radnje (*af‘āl al-muqāraba*) definiraju kao glagoli koji označavaju blizinu realizacije sadržaja njihovog predikata koja može biti iskazana kao nada ili očekivanje skorog izvršenja radnje predikata, zatim kao skora ili bliska realizacija radnje predikata i kao skoro otpočinjanje izvršenja radnje predikata.³⁹

I glagol *kāda* i njemu slični spadaju u deficijentne glagole (*af‘āl nāqīṣa*) kao i abrogiratore (*nawāsih al-ibtidā’*) zato što su glagoli nepotpunog značenja i zbog toga zahtijevaju predikatsku dopunu u akuzativu, dok im subjekt zadržava nominativne nastavke, isto kao i kod glagola *kāna* i njemu sličnih. Zbog toga pravila koja se odnose na agens glagolske radnje (*fā‘il*), proagens (*nā’ib al-fā‘il*) i subjekt glagola *kāna* (ism *kāna*) važe i za subjekt glagola *kāda* (ism *kāda*). Zajedničko im je i to što dolaskom na subjekt i predikat imenske rečenice izražavaju značenje predikata.

Između ovih dviju vrsta glagola postoje i dvije suštinske razlike od kojih je jedna značenjske a druga formalne prirode. Razlika koja se tiče semantičkog aspekta ogleda se u tome što glagol *kāna* i njemu slični pokazuju vremensku dimenziju predikata, a glagol *kāda* i njemu slični u općem smislu značenje blizine izvršenja sadržaja njihovog predikata. Razlika koja se tiče formalne strane ogleda se u načinu izražavanja njihovog predikata. Za razliku od glagola *kāna* i njemu sličnih, čiji se predikat na eksplicitan način realizira u obliku imenice u

³⁸ Ibn ‘Aqil, *Šarḥ Ibn ‘Aqil*, I, 322-323. An-Nādiri, *Naḥw al-luġa al-‘arabiyya...*, 393-396. Al-Galāyini, *Ġāmi’ ad-durūs al-‘arabiyya*, 370-371. Abbās Hasan, *an-Naḥw al-wāfi*, I, 614-629. Dr. Teufik Muftić, *Gramatika arapskoga jezika*, Federacija Bosne i Hercegovine, Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta; Izdavačka kuća Ljiljan, Sarajevo, 1998, 550-551.

³⁹ Na isti način i al-Ardabili definira ove glagole. Pogl.: Ġamāluddīn Abū ‘Amr ‘Utmān b. ‘Umar b. Abū Bakr, Ibn al-Ḥāḡib, *al-Kāfiya*, Dār aṭ-ṭibā‘a al-‘āmira, (Istanbul), 1254/1838, 23. Az-Zamahšari, *al-Mufaššal*, 357. Ibn ‘Aqil, *Šarḥ Ibn ‘Aqil*, I, 323. Al-Ardabili, *Šarḥ al-Unmūdaġ*, 154.

akuzativu, predikat glagola *kāda* i njemu sličnih samo se prema položaju nalazi u akuzativu jer se javlja uglavnom u imperfektu u obliku konjunktiva sa česticom *أَنْ*, npr.: *عَسَى زَيْدٌ أَنْ يَقُومَ* *Možda će Zejd ustati*, ili u indikativnom obliku imperfekta, npr.: *كَأَدَ زَيْدٌ يَقُومُ* *Zejd samo što nije ustao*.⁴⁰ Kada se predikat ovih glagola javlja u konjunktivu sa česticom *أَنْ*, ovaj glagolski oblik ne predstavlja predikat nego njegov interpretativni infinitiv (mašdar mu'awwal). Zbog toga primjeri: *أَوْشَكَتِ السَّمَاءُ أَنْ تُمْطِرَ* *Samo što se kiša nije spustila* i *عَسَى الصَّدِيقُ أَنْ يَحْضُرَ* *Možda prijatelj prisustvuje* implicitno glase: *عَسَى الصَّدِيقُ ذَا حَضْرٍ* i *أَوْشَكَتِ السَّمَاءُ ذَا مَطَرٍ*.⁴¹ Kada se, međutim, predikat ovih glagola realizira u indikativnom obliku imperfekta, npr.: *أَوْشَكَتِ السَّمَاءُ تُمْطِرُ* *Samo što se kiša nije spustila*, ili *عَسَى الصَّدِيقُ يَحْضُرُ* *Možda prijatelj prisustvuje*, onda predikat predstavlja sam navedeni oblik imperfekta kao rečenica koja se prema položaju nalazi u akuzativu.⁴²

Glagolski oblik imperfekta, indikativni i konjunktivni, kao predikat glagola *kāda* (ḥabar kāda) nalazi se u predikacijskom odnosu s implicitnom ličnom zamjenicom koja se kao agens (fā'il) glagola u imperfektu odnosi na subjekt glagola *kāda* (ism kāda), zbog čega se ovakav predikat označava i kao *ḡumla muḏāri'iyya* (imperfektna

⁴⁰ S obzirom na to da se radi o tako bliskoj realizaciji radnje iskazane predikatom da između samog iskaza i realizacije radnje predikata skoro i nema vremenske razlike, predikat ovoga glagola, kako objašnjava Ibn Ya'īs, može biti samo glagol jer on najbolje upućuje na cilj takvog iskaza. Zbog toga se u ovom slučaju u poziciji imenskog predikata uvjetuje indikativni glagolski oblik imperfekta jer ova glagolska forma izražava sadašnje vrijeme i kao takva nalazi se u poziciji imenskog predikata kao interpretativnog participa aktivnog (Ibn Ya'īs, *Šarḥ al-Mufaṣṣal*, VII, 119).

⁴¹ Zbog toga se i čestica *أَنْ* prema nekim gramatičarima tretira kao infinitivna (an al-mašdariyya) mada među ranim gramatičarima postoje razlike u pogledu definiranja vrste ove čestice. S obzirom na to da zajedno s imperfektnim oblikom glagola u funkciji predikata glagola *kāda* i njemu sličnih izražava značenje infinitiva, često se određuje kao infinitivna čestica. Međutim, većina gramatičara smatra da ovo nije infinitivna čestica nego jednostavno konjunktivna partikula koja zajedno s imperfektom izražava isključivo značenje budućnosti. 'Abbās Ḥasan ovu česticu tretira kao infinitivnu koja zahtijeva konjunktivni oblik imperfekta ('Abbās Ḥasan, *an-Naḥw al-wāfi*, I, 616 i nap.1).

⁴² Al-Galāyīnī, *Gāmi' ad-durūs al-'arabiyya*, 373. - Indikativni oblik imperfekta, kako objašnjava az-Zamaḥšarī, u ovom slučaju ima značenje participa aktivnog. Tako, prema njegovom tumačenju, navedeni primjeri u osnovi glase: *عَسَى الصَّدِيقُ أَنْ يَحْضُرَ* *أَوْشَكَتِ السَّمَاءُ مُمْطِرًا* - *حاضرًا*. Kao primjer iz jezičke prakse s participom aktivnim u poziciji predikata ovih glagola az-Zamaḥšarī navodi polustih pjesnika Ta'abbata Šarrana: *فَأَبَتْ إِلَيَّ فِيهِمْ، وَمَا كَدْتُ* *Vratio sam se Fehmu (plemenu) a zamalo da se ne vratih*. U primjerima: *كَأَدَ زَيْدٌ يَقُومُ* *Zejd samo što nije ustao* i *طَفِقَ زَيْدٌ يَأْكُلُ* *Zejd je počeo jesti*, koje navodi az-Zamaḥšarī, predikat glagola *كَأَدَ* i *طَفِقَ*, kako objašnjava ovaj autor, predstavlja interpretativni particip aktivni glagola *يَقُومُ* i *يَأْكُلُ*, tako da ovi primjeri u osnovi glase: *كَأَدَ زَيْدٌ قَامًا* i *طَفِقَ زَيْدٌ أَكَلًا* i navedeni stih Ta'abbata Šarrana. Az-Zamaḥšarī, *al-Mufaṣṣal*, 323 i 357. Ibn Ya'īs, *Šarḥ al-Mufaṣṣal*, VII, 13 i 119.

rečenica), npr.: *أَوْشَكَ النَّهَارُ أَنْ يَنْقُضِي* *Dan samo što nije prošao*, ili *كَادَ اللَّيْلُ يَنْقُضِي* *Noć je na izmaku*. Glagolski oblici *يَنْقُضِي* i *أَنْ يَنْقُضِي* u navedenim primjerima impliciraju u sebi ličnu zamjenicu trećeg lica koja se kao agens njihove radnje odnosi na imenice *النَّهَارُ* i *اللَّيْلُ* koje se nalaze u poziciji subjekta glagola *أَوْشَكَ* i *كَادَ*. Jedino predikat glagola *عَسَى* može biti u predikacijskom odnosu s imenicom koja u tom slučaju mora biti iskazana zajedno s eksplicitnom ličnom zamjenicom koja se odnosi na njegov subjekt, npr.: *عَسَى الْعَامِلُ أَنْ يَنْجَحَ عَمَلُهُ* *Možda radnik uspije u svom poslu*. Predikat ovih glagola ne može biti glagolska rečenica u prošlom vremenu, imenska rečenica, niti imenica. Primjeri s imenicom kao predikatom ovih glagola zabilježeni u jezičkoj praksi tretiraju se kao anomalni (šādd) slučajevi. Predikat glagola *kāda* i njemu sličnih ne može doći prije ovih glagola. Obično dolazi na kraju, iza glagola i njegovog subjekta, a može doći i između njih, npr.: *يَكَادُ يَنْقُضِي الْوَقْتُ* *Vrijeme samo što nije isteklo*, ili *طَفِقَ يَنْصَرِفُونَ النَّاسُ* *Narod je počeo odlaziti*.⁴³

Glagol *kāda* i njemu slični kao zajedničku osobinu imaju to što im se predikat realizira isključivo u glagolskom obliku imperfekta, ali se razlikuju s obzirom na upotrebu infinitivne čestice *أَنْ* s ovim glagolom koja određuje njegovu konjunktivnu formu. Tako se i na osnovu ovoga kriterija glagol *kāda* i njemu slični dijele na tri vrste. Prvu vrstu čine glagoli nade (af‘āl ar-raġā‘) *حَرَى* i *أَخْلَوْلَقَ* čiji predikat obavezno dolazi s infinitivnom česticom *أَنْ*. Drugu vrstu čine glagoli početka (af‘āl aš-šurū‘) čiji predikat obavezno dolazi bez navedene čestice. S obzirom na to da ovi glagoli izražavaju sadašnje vrijeme, s njihovim predikatom ne može doći infinitivna čestica *أَنْ* zato što ova partikula služi za označavanje budućeg vremena glagola ispred kojeg se nalazi. Treću vrstu čine glagoli čiji predikat može biti s navedenom česticom i bez nje. U ovu vrstu glagola spadaju glagoli blizine (af‘āl al-muqāraba) i glagol *عَسَى* kao glagol nade (af‘āl ar-raġā‘).⁴⁴ Az-Zamahšarī navodi da predikat glagola *عَسَى* dolazi isključivo s infinitivnom česticom *أَنْ* u značenju interpretativnog infinitiva zato što ovaj glagol izražava očekivanje

⁴³Ibn Ya‘īš, *Šarḥ al-Mufaššal*, VII, 115. Ibn ‘Aqil, *Šarḥ Ibn ‘Aqil*, I, 323-324. Al-Ġalāyīnī, *Ġāmi‘ ad-durūs al-‘arabiyya*, 371. ‘Abbās Ḥasan, *an-Naḥw al-wāfi*, I, 614-629.

⁴⁴Predikat glagola *عَسَى* i *أَوْشَكَ* u većini slučajeva dolazi sa navedenom infinitivnom česticom. Možda zbog ovoga neki gramatičari smatraju da glagol *أَوْشَكَ* i ne spada u glagole blizine nego da pripada glagolima nade. Ibn ‘Aqil, *Šarḥ Ibn ‘Aqil*, I, 326-327. Al-Ġalāyīnī, *Ġāmi‘ ad-durūs al-‘arabiyya*, 372. An-Nādirī, *Naḥw al-luġa al-‘arabiyya*..., 395. ‘Abbās Ḥasan, *an-Naḥw al-wāfi*, I, 619.

izvršenja radnje u budućnosti, npr.: عَسَى زَيْدٌ أَنْ يَخْرُجَ *Možda će Zejd uskoro izaći*, ili فَعَسَى اللَّهُ أَنْ يَأْتِيَ بِالْفَتْحِ *A možda će Allah uskoro pobjedu dati*.⁴⁵

Zbog toga se u gramatičkoj literaturi često govori o sličnosti glagola كَادَ kao glagola blizine i glagola عَسَى iz grupe glagola nade u pogledu upotrebe konjunktivne čestice أَنْ. Kao što je naprijed rečeno, predikat glagola عَسَى, s obzirom na izražavanje želje i nade za realizacijom sadržaja predikata,⁴⁶ češće dolazi u konjunktivnom obliku imperfekta sa česticom أَنْ, a predikat glagola كَادَ, s obzirom na izražavanje izvjesne bliske realizacije radnje predikata, imajući u vidu njeno objektivno postojanje i realno ostvarenje,⁴⁷ u indikativnom obliku imperfekta. Međutim, glagol عَسَى sličan je glagolu كَادَ po tome što i njegov predikat može doći bez konjunktivne čestice u indikativnom obliku imperfekta, npr.: عَسَى زَيْدٌ يَخْرُجُ *Možda će uskoro Zejd izaći*. Isto tako, i glagol كَادَ, slično glagolu عَسَى, može imati za predikat konjunktivnu formu imperfekta sa česticom أَنْ, npr.: كَادَ أَنْ يَخْرُجَ زَيْدٌ *Samo što nije Zejd izašao*.⁴⁸

Glagol *kāda* i njemu slični koriste se isključivo u perfektu, osim glagola أَوْشَكَ i كَادَ koji se upotrebljavaju i u obliku imperfekta, glagol يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ *Njegovo ulje gotovo da sija i kad ga vatra ne dotakne*,⁴⁹ ili hadis: يُوشِكُ أَنْ يَنْزِلَ فِيكُمْ *Uskoro će vam doći Isa b. Merjem kao vladar pravedan*.

Od glagola *kāda* i njemu sličnih, kao glagoli potpunog značenja mogu se koristiti jedino glagoli أَوْشَكَ i عَسَى, i u tom slučaju nije im potrebna predikatska dopuna jer se sami nalaze u toj poziciji, dok se u poziciji agensa (fā'il) kao subjekta ovoga glagola nalazi konjunktivni oblik imperfekta zajedno sa česticom أَنْ, npr.: عَسَى أَنْ يَخْرُجَ زَيْدٌ *Zejd će možda uskoro izaći*, وَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ *Može biti da ne volite*

⁴⁵ *Al-Qur'an*, al-Mā'idā, 52. Az-Zamahšari, *al-Mufaššal*, 357.

⁴⁶ Tako se u primjeru: عَسَى اللَّهُ أَنْ يَشْفِيَ مَرِيضَكَ *Da Allah ubrzo ozdravi tvoga bolesnika* izražava želja i nada za brzim ozdravljenjem, iskazana kao molba upućena Allahu da ozdravi bolesnog.

⁴⁷ Tako kada se kaže: كَادَتِ الشَّمْسُ تَغْرُبُ *Sunce samo što nije zašlo* time se želi reći da se veoma blizu primakao zalazak sunca.

⁴⁸ Abū al-Baqā' 'Abdullāh b. al-Husayn al-'Ukbarī: *al-Lubāb fi 'ilal al-binā' wa al-i-rāb*, I-II, Maṭbū'at Markaz Ġum'a al-Māğid li at-ṭaqāfa wa at-turāṭ bi Dubai, Dār al-fikr al-mu'ašir, Bayrūt wa Dār al-fikr, Dimašq, 1422/2001, I, 194. Al-Ġalāyini, *Ġāmi' ad-durūs al-'arabiyya*, 373. Ibn Ya'īš, *Šarḥ al-Mufaššal*, VII, 124.

⁴⁹ *Al-Qur'an*, an-Nūr, 35.

*nešto a ono je dobro za vas,*⁵⁰ ili *عَسَىٰ أَنْ يَحْضُرَ* *Možda će uskoro stići.* Ukoliko se poslije čestice *أَنْ* i konjunktivnog oblika imperfekta nalazi eksplicitna imenica, kao u prvom primjeru, glagol *عَسَىٰ* tretira se kao potpun glagol čiji je agens (fā'il) interpretativni infinitiv sastavljen od čestice *أَنْ* i konjunktivnog oblika imperfekta zajedno s imenicom na kraju. Glagolski oblik imperfekta u ovom slučaju ne implicira u sebi ličnu zamjenicu jer bi njenim impliciranjem - što je dopušteno - imenica koja se nalazi poslije ovoga glagola bila subjekt glagola *عَسَىٰ* (ism 'asā) a interpretativni infinitiv predikat prema položaju u akuzativu. Glagol *عَسَىٰ* u ovom slučaju ima značenje glagola *قَرَّبَ* *biti blizu* i prvi primjer znači kao da je rečeno: *قَرَّبَ خُرُوجَهُ* *Približilo se njegovo izlaženje.* Ukoliko se na kraju ne navodi imenica, kao u spomenutom ajetu i posljednjem primjeru, glagol *عَسَىٰ* se također tretira kao potpun glagol čiji je agens (fā'il) interpretativni infinitiv sastavljen od čestice *أَنْ* i konjunktivnog oblika imperfekta.⁵¹ Međutim, kada se poslije glagola *عَسَىٰ* nalazi eksplicitna imenica, npr.: *عَسَىٰ زَيْدٌ أَنْ يَخْرُجَ* *Zejd će možda uskoro izaći,* glagol *عَسَىٰ*, kao što je naprijed objašnjeno, tretira se kao nepotpun glagol i u tom slučaju ima značenje prijelaznoga glagola *قَارَبَ* *približiti se, primaknuti se.* Predikat ovoga glagola (ḥabar 'asā), koji se prema položaju nalazi u akuzativu, u ovom slučaju predstavlja interpretativni infinitiv sastavljen od čestice *أَنْ* i konjunktivnog oblika imperfekta. Glagolski oblik imperfekta u tom slučaju u sebi implicira ličnu zamjenicu koja se odnosi na imenicu prije glagola *عَسَىٰ* koja se nalazi u poziciji subjekta ovoga glagola (ism 'asā). Zbog toga navedeni primjer znači kao da je rečeno: *قَارَبَ زَيْدٌ الْخُرُوجَ* *Zejd se primakao izlasku.* Pored glagola *عَسَىٰ*, na isti način, kao glagoli nepotpunog i glagoli potpunog značenja, mogu se koristiti i glagoli *أَخْلَوْتُ* i *أَوْشَكَ*, npr.: *أَخْلَوْتُ زَيْدٌ أَنْ يَسَافِرَ* *Možda Zejd otputuje* i *أَوْشَكَ زَيْدٌ أَنْ يَرْحَلَ* *Samo što Zejd nije otputovao* - kao glagoli nepotpunog značenja, odnosno: *أَخْلَوْتُ أَنْ يَسَافِرَ (زَيْدٌ)* *Možda (Zejd) otputuje* i *أَوْشَكَ أَنْ يَرْحَلَ (زَيْدٌ)* *Samo što (Zejd) nije otputovao* - kao glagoli potpunog značenja.⁵²

⁵⁰ Al-Qur'an, al-Baqara, 216.

⁵¹ An-Nādiri, *Naḥw al-luġa al-'arabiyya...*, 396. Al-Ġalāyini, *Ġāmi' ad-durūs al-'arabiyya*, 373. 'Abbās Ḥasan, *an-Naḥw al-wāfi*, I, 626-627.

⁵² Az-Zamaḥšari, *al-Mufaššal*, 357. Ibn Ya'īš, *Šarḥ al-Mufaššal*, VII, 115-118. An-Nādiri, *Naḥw al-luġa al-'arabiyya...*, 396. Al-Ġalāyini, *Ġāmi' ad-durūs al-'arabiyya*, 373. 'Abbās Ḥasan, *an-Naḥw al-wāfi*, I, 626-627. Maḥmūd Maṭraġi, *Fī an-naḥw wa taṭbīqātih*, Dār an-naḥḍa al-'arabiyya, Bayrūt (Bejrut), 2000, 220.

Kada se prije glagola *اِخْلَوْلِقْ* i *عَسَى*، *أَوْشَكَ* nalazi imenica, a poslije njih ne nalazi eksplicitna imenica (ism *zāhir*) niti iskazana zamjenica (ḍamir *bāriz*), ovi glagoli mogu se istovremeno tretirati kao nepotpuni i kao potpuni glagoli, što je ispravnije,⁵³ npr.: *مَوْذَا الصَّدِيقِ عَسَى أَنْ يَحْضُرَ* *Možda prijatelj uskoro prisustvuje*.

Glagoli *اِخْلَوْلِقْ* i *عَسَى*، *أَوْشَكَ* mogu se u navedenom slučaju tretirati kao nepotpuni glagoli ako se u njima implicira lična zamjenica, bilo kao skrivena (mustatir) ili iskazana (*bāriz*), koja predstavlja subjekt ovih glagola (ism 'asā), a odnosi se na imenicu prije navedenih glagola. Lična zamjenica se zbog toga slaže s imenicom koja se nalazi prije ovih glagola u broju i rodu, npr.: *مَوْذَا الْمَسَافِرِ عَسَى أَنْ يَعُودَ* *Možda se putnik vrati*, *مَوْذَا الْمَسَافِرُونَ عَسَوْا أَنْ يَعُودُوا* *Možda se dva putnika vrate*, *مَوْذَا الْمَرْأَتَانِ عَسَتَا أَنْ تَذْهَبَا* *Možda se putnici vrate*, *مَوْذَا هِنْدُ عَسَتْ أَنْ تَذْهَبَ* *Možda Hinda ode*, *مَوْذَا الْمَرْأَتَانِ عَسَتَا أَنْ يَحْضُرْنَ* *Možda dvije žene odu*, ili *مَوْذَا الْمَسَافِرَاتِ عَسِينَ أَنْ يَحْضُرْنَ* *Možda putnice da prisustvuju*. Interpretativni infinitiv sastavljen od čestice *أَنْ* i konjunktivnog oblika imperfekta sa skrivenom ili iskazanom ličnom zamjenicom u nominativu, koja se odnosi na imenicu prije ovih glagola, u ovom slučaju predstavlja predikat glagola *اِخْلَوْلِقْ* i *عَسَى*، *أَوْشَكَ* (ḥabar 'asā). Imenska rečenica koju čini interpretativni infinitiv nalazi se prema položaju u nominativu kao predikat (ḥabar) imenice prije ovih glagola.⁵⁴

Glagoli *اِخْلَوْلِقْ* i *عَسَى*، *أَوْشَكَ* u navedenom slučaju mogu se tretirati i kao da su bez implicitne ili iskazane lične zamjenice, i kao takvi imaju status potpunih glagola čiji je agens (*fā'il*) interpretativni infinitiv sastavljen od čestice *أَنْ* i konjunktivnog oblika imperfekta sa skrivenom (mustatir) ili iskazanom (*bāriz*) ličnom zamjenicom u nominativu koja se odnosi na imenicu prije ovih glagola, tako da navedeni primjeri u tom slučaju glase: *مَوْذَا الْمَسَافِرِ عَسَى أَنْ يَعُودَ* *Možda se putnik vrati*, *مَوْذَا الْمَسَافِرُونَ عَسَى أَنْ يَعُودُوا* *Možda se putnici vrate*, *مَوْذَا الْمَرْأَتَانِ عَسَى أَنْ تَذْهَبَا* *Možda dvije žene odu*, i *مَوْذَا الْمَسَافِرَاتِ عَسَى أَنْ يَحْضُرْنَ* *Možda putnice da prisustvuju*. Glagolska rečenica sastavljena od glagola *عَسَى* i njegovog agensa u navedenim primjerima predstavlja predikat (ḥabar) koji se prema

⁵³ Tretiranje ovih glagola kao potpunih u navedenom slučaju temelji se na hidžaskom narječju, na kojem je, uglavnom, objavljen i Kur'an, te je zbog toga i bolje tako ih i tretirati, dok se kao nepotpuni tretiraju prema narječju plemena Tamim (Al-Ġalāyini, *Ġāmi' ad-durūs al-'arabiyya*, 374).

⁵⁴ Al-Ġalāyini, *Ġāmi' ad-durūs al-'arabiyya*, 374. An-Nādiri, *Naḥw al-luġa al-'arabiyya...*, 396. 'Abbās Ḥasan, *an-Naḥw al-wāfi*, I, 626.

položaju nalazi u nominativu čiji je subjekt (mubtada') imenica koja se nalazi prije glagola عَسَى.⁵⁵

Glagol عَسَى može doći i s pronominalnim sufiksom, npr.: عَسَاكَ أَنْ تَفْعَلَ Mogao bi uskoro da radiš, ili عَسَاهُ أَنْ يَفْعَلَ Mogao bi uskoro (on) da radi, ili عَسَانِي أَنْ أَفْعَلَ Mogao bih uskoro da radim. U ovome slučaju glagol عَسَى tretira se kao nepotpun glagol, pronominalni sufiks kao njegov subjekt u nominativu, a interpretativni infinitiv kao predikat prema položaju u akuzativu. Prema nekim gramatičarima glagol عَسَى s pronominalnim sufiksom tretira se kao partikula u značenju čestice لَعَلَّ tako da pokazuje i njenu rekciju - subjekt u akuzativu a predikat u nominativu. U ovome slučaju glagol عَسَى se ne mijenja, a pronominalni sufiks koji se nalazi poslije njega slaže se s imenicom na koju se odnosi u rodu i broju.⁵⁶

Negacijski oblik glagola *kāda* i njemu sličnih u arapskoj gramatici predstavlja posebno pitanje. Prema većini gramatičara negacijska čestica ispred glagola كَادَ izražava negaciju ovoga glagola, isto kao i kod ostalih glagola, bilo u prošlom ili budućem vremenu (tj. imperfektu).⁵⁷ Međutim, u gramatičkoj literaturi se navode i dva drugačija mišljenja. Prema jednom mišljenju negacijski oblik ovoga glagola izražava afirmativno značenje, svejedno da li je u prošlom ili budućem vremenu, dok prema drugom mišljenju izražava afirmativno značenje u prošlom, a u budućem vremenu isto kao i kod ostalih glagola. Kao primjer negacije glagola كَادَ u perfektu u afirmativnom značenju navodi se ajet: فَذَبَّحُوها وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ Pa je zaklaše mada su bili blizu da to ne učine (odnosno i umalo da to nisu učinili),⁵⁸ dok se kao primjer negacije glagola كَادَ u budućem vremenu (oblik imperfekta) s negativnim značenjem, isto kao i kod ostalih glagola, navodi stih pjesnika Dū ar-Rummaa Ğaylāna 'Uqbaa:

إِذَا غَيْرَ الْهَجْرِ الْمُحِيبِينَ لَمْ يَكْدُ   رَسِيسُ الْهُوَى مِنْ حُبِّ مِيَّةٍ يَبْرَحُ

⁵⁵ Al-Ġalāyīnī, *Ġāmi' ad-durūs al-'arabiyya*, 373-374. 'Abbās Ḥasan, *an-Naḥw al-wāfi*, I, 626. An-Nādirī, *Naḥw al-luġa al-'arabiyya...*, 396. Maṭraġī, *Fī an-naḥw wa taṭbīqātih*, 219.

⁵⁶ Az-Zamaḥṣari, *al-Mufaṣṣal*, 358-359. Ibn Ya'īš, *Šarḥ al-Mufaṣṣal*, VII, 122-123. Al-Ġalāyīnī, *Ġāmi' ad-durūs al-'arabiyya*, 374. Maṭraġī, *Fī an-naḥw wa taṭbīqātih*, 219-220.

⁵⁷ Ibn al-Ḥāġib, *al-Kāfiya*, 23-24. Tāġuddīn Muḥammad b. Aḥmad b. Sayfuddīn Al-Isfarā'inī, *al-Lubāb fī 'ilm al-'rāb*, A Comprehensive Book of Arabic Grammar, Edited by Dr. Shawki al-Ma'rri, Librairie du Liban Publishers, 1996, 149-150.

⁵⁸ *Al-Qur'an*, al-Baqara, 71.

*Ako daljina razdvoji dvoje zaljubljenih,
prvi znaci zaljubljenosti u Mejjetu samo što ne prestanu.*⁵⁹

U navedenom ajetu se, prema mišljenju većine gramatičara, radi o negaciji blizine neklanja, koja nije u kontradiktornosti s klanjem koje se dogodilo poslije negacije blizine neklanja, jer klanje ne proizlazi iz izraza فَذَبَّحُوا مَا كَادُوا nego iz izraza فَذَبَّحُوا.⁶⁰

Prema zagovornicima prvog od druga dva mišljenja, u dijelu ajeta: وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ i *umalo da to nisu učinili* u prošlom vremenu se iskazuje potvrđivanje klanja, a ne njegova negacija, i to na osnovu izraza فَذَبَّحُوا *Pa je zaklaše*, dok se afirmativno značenje budućeg vremena u navedenom stihu izvodi na osnovu, navodno, pogrešno iskazanog stiha *Dū ar-Rummaa*, što je dovelo do toga da se لَمْ يَكْدُ رَسِيسُ الْهُوَى مِنْ حُبٍّ لم يكد رسيس الهوى من حبٍ razumijeva kao da je rečeno: إِنَّ رَسِيسَ الْهُوَى يَبْرَحُ وَيَزُولُ *da će prvi znaci zaljubljenosti prestati i nestati* poslije dužeg vremenskog perioda. Prema zagovornicima drugog mišljenja, afirmativno značenje prošlog vremena u navedenom ajetu tumači se na način kako je objašnjeno u vezi s prvim mišljenjem, dok navedeni stih prema njima znači da *njena ljubav neće nestati iz moga srca* (مَا بَرَحَ حُبُّهَا مِنْ قَلْبِي).⁶¹

Glagol *كَادَ* kao i ostali glagoli, prema većini gramatičara, izražava negativno značenje ako ispred njega dolazi neki od negacijskih elemenata, npr.: مَا كَادَ الصَّبِيُّ يَقَعُ *Dijete nije ni blizu bilo da padne*. Navedeni primjer, kako objašnjava ‘Abbās Ḥasan, znači isto kao da je rečeno: لَمْ يُقَارَبِ لم يقارب الصبي الوقوع *Dijete se nije približilo padanju*. U navedenom primjeru niječe se blizina, ali i samo padanje kao sadržaj njegovog predikata. Ako je, međutim, glagol afirmativnog oblika, takav glagol izražava afirmativno značenje, npr.: كَادَ الصَّبِيُّ يَقَعُ *Skoro da je dijete palo*. Navedeni primjer ‘Abbās Ḥasan objašnjava tako što ističe da znači kao da je rečeno: قَارَبَ الصَّبِيُّ الْوُقُوعَ *Dijete se približilo padanju*, što znači da je dijete bilo blizu da padne. Blizina padanja u ovome slučaju predstavlja

⁵⁹ Ibn Ya‘īš, *Šarḥ al-Mufašṣal*, VII, 124. Al-Isfarā‘inī, *al-Lubāb fi ‘ilm al-i‘rāb*, 149.

⁶⁰ Pogl. Al-Isfarā‘inī, *al-Lubāb fi ‘ilm al-i‘rāb*, 149.

⁶¹ Komentirajući navedeni ajet, ar-Raḍī i al-Ġāmī ističu da negacijska forma glagola كَادَ u ovom slučaju izražava afirmativno značenje, odnosno izvršenje klanja nakon blizine mogućeg neklanja, a da iskaz فَذَبَّحُوا predstavlja kontekst koji upućuje na sigurno izvršenje klanja. Kao primjer negacijskog imperfekta az-Zamahšarī navodi kur‘anski ajet: إِذَا أُخْرَجَ يَدُهُ لَمْ يَكْدُ يَرَاهَا *I kad čovjek ruku izvadi skoro da je ne vidi ili jedva da je vidi* (*Al-Qur‘ān*, an-Nūr, 40). Ar-Raḍī, *Šarḥ al-Kāfiya*, II, 301-302 i 306. Al-Ġāmī, *al-Fawā'id ad-diyā'iyya*, 245. Az-Zamahšarī, *al-Mufašṣal*, 359. Ibn Ya‘īš, *Šarḥ al-Mufašṣal*, VII, 124-126. Al-Isfarā‘inī, *al-Lubāb fi ‘ilm al-i‘rāb*, 149-150.

afirmativno značenje, s tim što se samo padanje kao sadržaj njegovog predikata nije dogodilo.⁶²

Prema al-'Ukbariju, afirmativni oblik glagola كَادَ izražava negativno značenje njegovog predikata, tj. glagola koji dolazi poslije njega, npr.: كَادَ زَيْدٌ يَقُومُ *Zejd samo što nije ustao*, odnosno *Zejd je bio blizu da ustane*. Ovakvo tumačenje značenja glagola كَادَ odgovara navedenom preovladavajućem mišljenju. Međutim, negativni oblik ovoga glagola, prema istom autoru, izražava afirmativno značenje njegovog predikata, odnosno njegovu realizaciju. Tako primjer: لَمْ يَكَدْ يَقُومُ prema njemu znači kao da je rečeno: قَارِبٌ تَرُكُ الْقِيَامَ *Bio je blizu da odustane od ustajanja*, odnosno *da ne ustane*, što znači da je ustao.⁶³

Negacijski oblik glagola كَادَ, prema nekim tumačenjima, kako navodi ar-Rađi, suprotno ostalim glagolima, izražava afirmativno značenje, dok afirmativni oblik izražava negativno značenje. Ako se pod tvrdnjom da afirmativni oblik izražava negativno značenje misli na negativno značenje blizine (كَوْدٌ), kao u primjeru: كَادَ زَيْدٌ يَقُومُ, onda je to, kako ističe ar-Rađi, "velika greška", jer je nemoguće da izricanje afirmacije znači negaciju. U ovom primjeru se, prema njemu, izriče afirmativno značenje blizine ustajanja, tako da navedeni primjer znači: *Zejd samo što nije ustao*. Ako se, međutim, pod ovakvom tvrdnjom misli da afirmativni oblik glagola كَادَ izražava negaciju sadržaja njegovog predikata, onda je to, prema ar-Rađiyju, ispravno, jer blizina činjenja nečega znači nečinjenje istoga. Ukoliko se, opet, kako ističe ar-Rađi, pod tvrdnjom da negativni oblik glagola كَادَ izražava afirmativno značenje, misli da negativni oblik glagola كَادَ izražava afirmaciju njegovog sadržaja, i to je pogrešno, jer negacija blizine ne može značiti njenu afirmaciju. Isto tako, ako se pod ovakvom tvrdnjom misli da negacija blizine sadržaja njegovog predikata izražava afirmativno značenje ovog sadržaja, i to je greška, jer negacija blizine vršenja radnje predstavlja najjasniju negaciju izvršenja radnje dotičnoga glagola zato što nepribližavanje, npr., udaranju potvrđuje negaciju samog udaranja. Međutim, nekada negacijski oblik glagola كَادَ, kako objašnjava ar-Rađi, zbog konteksta može izražavati afirmativno značenje sadržaja njegovog predikata kada se afirmativnost odnosi na vrijeme nakon izricanja negacije sadržaja predikata i negacije blizine, kao u primjeru: مَا كَادَ زَيْدٌ

⁶² 'Abbās Ḥasan, *an-Naḥw al-wāfi*, I, 618.

⁶³ Al-'Ukbari, *al-Lubāb fi 'ilal al-binā' wa al-i'rāb*, I, 195.

يُخْرِجُ Zejd je bio blizu da ne izađe (znači da je Zejd izašao). U ovom slučaju, kako objašnjava ar-Rađi, nema kontradiktornosti zato što se radi o negaciji nečeg u jednom trenutku i njegovoj afirmaciji u drugom trenutku. Kontradiktornost postoji u istovremenoj afirmaciji i negaciji jedne te iste stvari. Prema tome, negacijski oblik glagola كَادَ, kako objašnjava ar-Rađi, može izražavati afirmacijsko značenje sadržaja njegovog predikata samo zahvaljujući kontekstu, tako da se u tom svjetlu može tumačiti i značenje negacijskog oblika glagola كَادَ u kur'anskom ajetu: فَذَبِحُوهَا وَمَا كَادُوا يُفَعِّلُونَ Pa je zaklaše i umalo da to nisu učinili zato što se blizina neklanja u ovom slučaju dogodila prije nego je klanje izvršeno. Prema tome, afirmativno značenje ovog ajeta se ne utvrđuje na osnovu prije navedenog mišljenja da negacijski oblik glagola كَادَ u perfektu izražava afirmativno značenje, nego na temelju konteksta: فَذَبِحُوهَا na osnovu kojeg se vidi da su se negacija i afirmacija dogodile u različitim trenucima.⁶⁴

Glagol *zanna* i njemu slični - ظَنَّ وَأَخَوَاتُهَا

Glagol *zanna* i njemu slični zbog svojih specifičnih sintaksičko-semantičkih osobina predstavljaju treću vrstu glagola koji se svrstavaju u gramatičku kategoriju glagola *nawāsih al-ibtidā'* (abrogiratora). Glagol *zanna* i njemu slični izazivaju promjenu padežne fleksije subjekta i predikata imenske rečenice u akuzativni padež pretvarajući ih u njegovu objekatsku dopunu, npr.: ظَنَنْتُ زَيْدًا مُنْطَلِقًا Mislio sam da je Zejd krenuo. Ovi glagoli se nekada označavaju i kao *af'āl al-qulūb* (glagoli mišljenja).⁶⁵ Međutim, glagoli mišljenja (*af'āl al-qulūb*), prema drugim klasifikacijama, predstavljaju samo jednu od dviju podvrsta glagola *zanna wa aḥawātuhā*, dok drugu podvrstu čine glagoli koji izražavaju transformaciju svoje objekatske dopune iz jednog u drugo, njemu suprotno značenje, a označavaju se kao *af'āl at-taḥwīl* ili *af'āl at-taṣyīr* (transformacijski glagoli).⁶⁶

⁶⁴ Ar-Rađi, *Šarḥ al-Kāfiya*, II, 306.

⁶⁵ Az-Zamaḥšarī, *al-Mufaṣṣal*, 345. Abū Muḥammad 'Abdullah Ġamāluddīn b. Yūsuf Ibn Hišām al-Anšārī, *Šarḥ Qaṭr an-nadā wa ball aš-šadā*, taḥqīq: Muḥammad Ḥayr Tu'ma al-Ḥalabī, Dār al-ma'rifa, Bayrūt (Bejrut) - Lubnān (Liban), 1419/1998, 136. Al-Isfarā'inī, *al-Lubāb fī 'ilm al-i'rāb*, 142. Ibn al-Ḥāğīb, *al-Kāfiya*, 22-23.

⁶⁶ 'Abbās Ḥasan, *an-Naḥw al-wāfi*, II, 4. Ibn 'Aqīl, *Šarḥ Ibn 'Aqīl*, I, 416-417. T. Muftić, *Gramatika arapskoga jezika...*, 540-542. An-Nādirī, *Naḥw al-luġa al-'arabiyya...*, 427.

Glagoli mišljenja inače izražavaju mentalne aktivnosti kao što su znanje, mišljenje ili sumnja. Nazivaju se *af-‘āl al-qulūb* (glagoli srca) zato što se nekada smatralo da je srce centar mentalnih aktivnosti. Zbog toga što ne iskazuju fizičku radnju, glagoli mišljenja nemaju ni jaku glagolsku rekaciju, što dolazi do izražaja prilikom manifestiranja njihovih specifičnih osobenosti, o kojima će kasnije biti riječi. O ovim glagolima govori se i kao o dvostruko prijelaznim glagolima čiji objekti mogu biti u odnosu subjekta i predikata, zbog čega se za njihov drugi objekt kaže da, ustvari, predstavlja predikat koji se nalazi u funkciji drugog objekta.⁶⁷

S obzirom na to da subjekt i predikat imenske rečenice čine objekatsku dopunu ovih glagola, oni se nazivaju i sentencijalno prijelazni glagoli. Postoje pokušaji da se objekti glagola mišljenja objasne i sa isključivo semantičkog aspekta tako što se ističe da radnja ovih glagola prelazi samo na jedan objekt, tačnije drugi, koji se dodaje prvome. Prema ovakvom tumačenju, u primjeru: *عَلِمْتُ زَيْدًا قَائِمًا* *Znao sam da je Zejd ustao*, Zejd kao prvi objekt poznat je otprije, dok samo drugi objekt pruža novu informaciju, *da Zejd stoji*, i zbog toga glagolska radnja prelazi samo na ovaj objekt. Međutim, oba ova člana nalaze se u akuzativu zato što se oba odnose na isti sadržaj, tako da se sa semantičkog aspekta može ustvrditi da se praktički radi o jednom objektu koji se sastoji iz dva dijela. U tom smislu i az-Zamahšari u *al-Mufaššalu* navodi da glagoli mišljenja svojim značenjem primarno ističu sadržaj drugog objekta, koji je pridjevskog karaktera, npr.: *عَلِمْتُ أَخَاكَ كَرِيمًا* *Znao sam da je tvoj brat plemenit*, *رَأَيْتَهُ جَوَادًا* *Vjerovao sam da je (on) velikodušan*, ili *وَجَدْتُ زَيْدًا ذَا الْحِفَاظِ* *Uvjerio sam se da je Zejd od povjerenja*. Zbog toga što se nalaze u odnosu subjekta i predikata, i tako čine rečenicu kao nedjeljivu cjelinu, rijetko se izostavlja jedan od njih.⁶⁸

Glagoli mišljenja, s obzirom na značenje koje izražavaju, dijele se na *af-‘āl aš-šakk* (glagoli sumnje) ili *af-‘āl ar-ruġḥān* (glagoli pretpostavljanja), a izražavaju značenje glagola *ظَنَّ* *misliti*, i na *af-‘āl al-yaqīn* (glagole čvrstog uvjerenja), koji su u semantičkom pogledu suprotni značenju glagola *ظَنَّ* *misliti*. Tako kada se kaže: *مِيسْلِمٌ* *mislim*, to znači *da nisam siguran*, odnosno *da sumnjam*, a kada se kaže: *عَلِمْتُ*

⁶⁷ Abbās Ḥasan, *an-Naḥw al-wāfi*, II, 4, nap. 4. Ibn Ya‘iš, *Šarḥ al-Mufaššal*, VII, 78. Al-Galāyīni, *Ġāmi‘ ad-durūs al-‘arabiyya*, 29.

⁶⁸ Ar-Raḍī, *Šarḥ al-Kāfiya*, I, 127.

znam, to znači *da nemam sumnje*, odnosno *da sam siguran*. U glagole koji izražavaju sumnju ubrajaju se:

ظَنَّتُ الْمِثْلِيَّ مِثْلِيًّا *Mislio sam od studenta da je profesor*, npr.: ظَنَّتُ الْمِثْلِيَّ مِثْلِيًّا *Mislio sam od studenta da je profesor*, npr.:

وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ *Nikako ne smatraj mrtvima one koji su na Allahovu putu izginuli, nego živima*,⁶⁹

خَلْتُ زَيْدًا أَخَاكَ *Mislio sam da je Zejd tvoj brat*, npr.: خَلْتُ زَيْدًا أَخَاكَ *Mislio sam da je Zejd tvoj brat*, npr.:

أَعَدُّ الْكُذِبَ مُسِيئًا إِلَىٰ صَاحِبِهِ *Mislim da je laž štetna po onoga ko je izgovori*, npr.: أَعَدُّ الْكُذِبَ مُسِيئًا إِلَىٰ صَاحِبِهِ *Mislim da je laž štetna po onoga ko je izgovori*, npr.:

حَجَا السَّائِحَ الْمَمْدَنَةَ بَرَجَ مِرَاقِبَةٍ *Turist je pomislio od minareta da je kontrolni toranj*, npr.: حَجَا السَّائِحَ الْمَمْدَنَةَ بَرَجَ مِرَاقِبَةٍ *Turist je pomislio od minareta da je kontrolni toranj*, npr.:

وَجَعَلُوا الْمَلَائِكَةَ الَّذِينَ هُمْ عِبَادُ الرَّحْمَنِ إِنَاتًا *Oni meleke koji su robovi Milostivoga ženama smatraju*,⁷⁰

زَعَمْتُ الْإِصْلَاحَ الْإِدَارِيَّ حُلْمًا *Mislio sam da je reforma administracije pusti san*,⁷¹ i

هَبْ صَدِيقَكَ مُخْطِئًا، فَسَامِحَهُ *Pretpostavi da ti je prijatelj pogriješio i oprost mu*, npr.: هَبْ صَدِيقَكَ مُخْطِئًا، فَسَامِحَهُ *Pretpostavi da ti je prijatelj pogriješio i oprost mu*, npr.:

U glagole koji izražavaju čvrsto uvjerenje spadaju:

عَلِمْتُ الْبِرَّ سَبِيلَ الْمَحَبَّةِ وَعَلِمْتُ الْمَحَبَّةَ سَبِيلَ الْقُوَّةِ *Znao sam*, npr.: عَلِمْتُ الْبِرَّ سَبِيلَ الْمَحَبَّةِ وَعَلِمْتُ الْمَحَبَّةَ سَبِيلَ الْقُوَّةِ *Znao sam*, npr.:

⁶⁹ Al-*Qur'an*, Āl 'Imrān, 169.

⁷⁰ Al-*Qur'an*, az-Zuḥruf, 19. - Glagol جَعَلَ može izražavati i čvrsto uvjerenje (yaqīn) u sadržaj imenske rečenice ispred koje se nalazi, kao što ćemo kasnije vidjeti, zatim transformaciju njegovog predikata iz jednog stanja u drugo stanje (taḥwīl ili taṣyīr) i početak realizacije sadržaja njegovog predikata (šurū').

⁷¹ Glagol زَعَمَ može ponekad izražavati i čvrsto uvjerenje, kao u stihu Abū Ṭaliba kada se obraća Božijem Poslaniku:

وَلَقَدْ صَدَقْتَ وَكُنْتَ ثَمَّ أَمِينًا
دَعَوْتَنِي وَزَعَمْتَ أَنَّكَ نَاصِحٌ

Pozvao si me turdeći za sebe da samo opominješ;

istina je bila to što si govorio jer si vjeran bio.

Ovaj glagol može izražavati i druga značenja, kao što su uvjerenje bez dokaza, zatim sumnju (šakk) ili pretpostavljanje (ruḡḥān), ili, čak, laž i neistinu, što se utvrđuje na osnovu konteksta ('Abbās Ḥasan, *an-Naḥw al-wāfi*, II, 7, nap. 4).

⁷² Glagol هَبْ upotrijebljen kao glagol mišljenja smatra se stacionarnim (ḡāmid) glagolom zato što, kao glagol mišljenja, dolazi isključivo u imperativu i zbog mogućnosti dolaska infinitivne čestice هَبْ أَنْ الْأَمَالَ مُحَقَّقَةً sa svoja dva pacijentisa poslije njega, npr.: هَبْ أَنْ الْأَمَالَ مُحَقَّقَةً *Smatraj da su nade ostvarene*. Interpretativni infinitiv (mašdar mu'awwal), kojeg u ovom slučaju čini infinitivna čestica هَبْ sa svoja dva pacijentisa, prema položaju je u akuzativu i nalazi se umjesto dva objekta koji dolaze poslije ovoga glagola u značenju glagola mišljenja. Iako je ovakvo izražavanje dopušteno, rijetko se koristi, naročito u iskazima visokog stila ('Abbās Ḥasan, *an-Naḥw al-wāfi*, II, 8, nap. 5 i 6).

da je dobročinstvo put ka postizanju ljubavi a ljubav put ka dostizanju moći,

وَجَدَّ (u)tvrditi, držati (da je), npr.: وَإِنْ وَجَدْنَا أَكْثَرَهُمْ لَفَاسِقِينَ I utvrdili smo da su većina njih, doista, grijешnici,⁷³

رَأَى vjerovati, shvatiti, npr.: رَأَيْتُ الْجَهْلَ عَدُوَّ صَاحِبِهِ Shvatio sam da je neznanje neprijatelj neznanici,

دَرَيْتُ التَّكَافُلَ بَيْنَ النَّاسِ أَسَاسَ الْمُجْتَمَعِ npr.: دَرَيْتُ shvatiti, razumijevati, npr.: دَرَيْتُ الشُّرُكَاءَ بَيْنَ النَّاسِ أَسَاسَ الْمُجْتَمَعِ Solidarnost među ljudima razumio sam kao temelj društva,

أَلْفَى utvrditi, uvjeriti se, npr.: أَلْفَيْتُ الْمُطَالَعَةَ مُتَعَةً لِلنَّاسِ Uvjerio sam se da je čitanje uživanje za čovjeka,

جَعَلَ vjerovati, npr.: جَعَلْتُ الْوَحْدَةَ سَبِيلًا إِلَى الْقُوَّةِ Uvjerio sam se da je jedinstvo put ka postizanju moći, i

تَعَلَّمَ znaj,⁷⁴ npr.: تَعَلَّمِ اجْتِهَادَكَ طَرِيقَ نَجَاحِكَ Znaj da je trud koji ulažeš put ka tvom uspjehu.⁷⁵

Navedeni glagoli imaju funkciju glagola mišljenja samo kada se želi izraziti sumnja ili čvrsto uvjerenje u sadržaj njihovih objekata, inače se upotrebljavaju u njihovom izvornom značenju kao jednostruko prijelazni. U ovom slučaju ne zahtijevaju drugi objekt nego se koriste kao glagoli s jednostavnom rekcijom ili čak i bez rekcije kao neprijelazni. Tada izražavaju i drugačiji sadržaj, odnosno konkretnu fizičku radnju, zbog čega i njihove sintaksičko-semantičke dopune spadaju u drugu vrstu glagolskih dopuna.

Neki od ovih glagola, kao što su حَسَبَ smatrati ili خَالَ pretpostavljati, misliti, ne mogu nikada imati samo jedan objekt, nego se obavezno i isključivo koriste kao glagoli mišljenja ispred imenske rečenice kao njihove objekatske dopune.⁷⁶ Ostali glagoli mogu se koristiti i kao glagoli potpunog značenja s jednim direktnim objektom, kada se ne tretiraju kao glagoli mišljenja, npr.: ظَنَنْتَهُ Posumnjao sam u njega,

⁷³ Al-Qur'an, al-A'raf, 102.

⁷⁴ Neki gramatičari imperativ تَعَلَّمَ znaj u značenju اعْلَمَ smatraju stacionarnim (gāmid) glagolom koji, kao glagol mišljenja, dolazi isključivo u imperativu zbog njegove česte upotrebe s interpretativnim infinitivom (mašdar mu'awwal), npr.: تَعَلَّمَ أَنَّ الْحَقَّ بَعْدَ الْقُوَّةِ Znaj da je istina bez moći propala. Inače, osnovno značenje ovog imperativa je uči, npr. تَعَلَّمَ النُّحُو Uči gramatiku! 'Abbās Ḥasan, an-Naḥw al-wāfi, II, 6, nap. 6. An-Nādirī, Naḥw al-luġa al-'arabiyya..., 428, nap. 4.

⁷⁵ 'Abbās Ḥasan, an-Naḥw al-wāfi, II, 5-8. An-Nādirī, Naḥw al-luġa al-'arabiyya..., 428-429. Ibn 'Aqīl, Šarḥ Ibn 'Aqīl, I, 416-428. Al-Galāyīnī, Gāmi' ad-durūs al-'arabiyya, 30-35.

⁷⁶ U ovakve glagole az-Zamahšari ubraja i glagol زَعَمَ. Az-Zamahšari, al-Mufaššal, 346. Al-Ardabili, Šarḥ al-Unmūdaġ, 149.

زَعَمَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنْ لَنْ نَرَاهُمْ *Poznao sam ga, زَعَمَتْ ذَلِكَ Rekao sam to,*⁷⁷ ili لَنْ نَرَاهُمْ *Vidio sam ga, يَبْعَثُوا Nevjernici govore da neće biti proživljeni,*⁷⁸ رَأَيْتَهُ *Vidio sam ga, وَجَدْتُ الضَّالَّةَ Našao sam izgublenu stvar, ili وَجَدْتُهُ مَرِيضًا Našao sam ga bolesnog.*

Osim kompleksnosti rekcije, glagoli mišljenja odlikuju se još nekim osobenostima. Prva njihova osobenost jeste *ilgā'* (dokidanje rekcije), odnosno mogućnost ukidanja rekcije ovih glagola u eksplicitnom i implicitnom pogledu koja se manifestira napuštanjem akuzativnog padeža njihovih objekata.⁷⁹ Dokidanje rekcije glagola mišljenja dopušta se u slučaju kada se glagol nalazi u medijalnoj poziciji između svojih objekata, npr.: زَيْدٌ ظَنَّتُ مُقِيمًا *Zejd je, mislio sam, postojan*, ili u finalnoj poziciji u odnosu na objekte, npr.: زَيْدٌ مُقِيمٌ ظَنَّتُ *Zejd je postojan, mislio sam*. S obzirom na to da se radi o dokidanju rekcije kao mogućnosti, to znači da ovi glagoli i u navedenim pozicijama mogu pokazivati rekciju, tako da i njihovi objekti mogu zadržati akuzativ, npr.: زَيْدًا ظَنَّتُ مُقِيمًا *Zejd je, mislio sam, postojan*, odnosno: زَيْدًا مُقِيمًا ظَنَّتُ *Zejd je postojan, mislio sam*. Dokidanje rekcije u ovom slučaju dopušta se zbog postojanja nezavisnog odnosa između glagola mišljenja, s jedne strane, i njegova dva objekta koji se nalaze u predikatskom odnosu jedan prema drugom, s druge strane, za razliku od objekata dvostruko prijelaznih glagola čiji objekti nisu u predikatskom odnosu i koji zbog toga u slučaju ukidanja rekcije postaju nezavisni jedan od drugog. Razlog mogućnosti dokidanja rekcije ovih glagola, prema Ibn Ya'īšu, jest njihova inače slaba rekcija, koja je posljedica nedjelotvornosti ovih glagola zato što izražavaju mentalne aktivnosti a ne radnju u fizičkom smislu. Zbog toga se, kako ističe Ibn Ya'īš, za glagole mišljenja prije može reći da izražavaju iskustvo ili apstraktno djelovanje koje se postiže aktivnošću čula.⁸⁰ Prema nekim mišljenjima, dokidanje rekcije ovih glagola dopušta se i kada se nalaze u inicijalnoj poziciji, npr.: ظَنَّتُ زَيْدٌ مُقِيمٌ *Smatrao sam da je Zejd postojan*.⁸¹ Međutim, većina gramatičara ne prihvata ovakvo mišljenje.⁸² Dokidanje rekcije ovih glagola, prema nekim gramatičarima, dopušta se na temelju

⁷⁷ U značenju navođenja nečega bez iznošenja argumentacije.

⁷⁸ *Al-Qur'ān*, at-Taġābun, 7.

⁷⁹ Ibn Ya'īš, *Šarḥ al-Mufaššal*, VII, 86. Ar-Raḍī, *Šarḥ al-Kāfiya*, II, 279.

⁸⁰ Ibn Ya'īš, *Šarḥ al-Mufaššal*, VII, 85.

⁸¹ Ovakvo mišljenje zastupaju kufanski gramatičari i Abū Bakr Muḥammad b. al-Ḥasan az-Zubaydī (um. 379/989) i još neki. Pogl.: Ibn 'Aqil, *Šarḥ Ibn 'Aqil*, I, 438.

⁸² Az-Zamahšarī, *al-Mufaššal*, 341. Ibn Ya'īš, *Šarḥ al-Mufaššal*, VII, 85. Al-Ġāmi, *al-Fawā'id ad-ḍiyā'iyya*, 236. Al-Isfarā'inī, *al-Lubāb fī 'ilm al-i'rāb*, 142-143.

impliciranja njihovog priloškog značenja, zato što primjer: *زيدٌ مُقِيمٌ ظَنَنْتُ* Mislio sam da je Zejd postojan, implicitno glasi: *زيدٌ مُقِيمٌ فِي ظَنِّي* Prema mojemu mišljenju, Zejd je postojan.⁸³ Među gramatičarima postoje različita mišljenja u pogledu primarnosti pozicije dokidanja rekcije ovih glagola. Prema jednome mišljenju, prioritetnije je dokidanje u medijalnoj poziciji; prema drugome mišljenju - u finalnoj; dok su, prema trećem mišljenju, obje pozicije ravnopravne. Analogno glagolima, i infinitivi glagola mišljenja, osim kada se nalaze u poziciji apsolutnog objekta, u navedenim slučajevima mogu izgubiti rekciju, npr.: *مَتَى زَيْدٌ ظَنَنْتُكَ ذَاهِبٌ؟* Kada Zejd prema tvome mišljenju ide? ili *زَيْدٌ ظَنَنْتُ مُقِيمٌ* Moje je mišljenje da je Zejd postojan, ili *زَيْدٌ أَخُوكَ ظَنَنْتِي* Da je Zejd tvoj brat, moje je mišljenje. Budući da je dokidanje rekcije osobenost glagola mišljenja, ono se i primjenjuje samo kod ovih glagola.⁸⁴

Druga osobenost glagola mišljenja jeste *ta'liq* (odgađanje), odnosno suspenzija akuzativnog padeža objekata ovih glagola⁸⁵ koja se postiže česticama koje prema položaju dolaze na početku rečenice,⁸⁶ kao što su partikula pojačanja *لَا*, upitna čestica *أَلَمْ* i čestica negacije, npr.: *عَلِمْتُ أَرَيْدُ عِنْدَكَ أَمْ عَمْرٌو* Znao sam da je Zejd uistinu krenuo, *عَلِمْتُ أَرَيْدُ عِنْدَكَ أَمْ عَمْرٌو* Znao sam da je kod tebe Zejd ili Amr, *عَلِمْتُ أَرَيْدُ عِنْدَكَ أَمْ عَمْرٌو* Znao sam koji je od njih u kući, ili *عَلِمْتُ مَا زَيْدٌ بِمَنْطَلِقِي* Znao sam da Zejd nije krenuo. *Ta'liq* znači ukidanje rekcije ovih glagola u eksplicitnom ali ne i implicitnom pogledu, tako da glagoli mišljenja u ovom slučaju i dalje imaju rekciju prema položaju u rečenici. Do suspenzije rekcije ovih glagola dolazi zato što navedene čestice prema položaju dolaze na početku rečenice, čime razdvajaju glagol od njegovih objekata, zbog čega ovi glagoli gube ionako slabu moć rekcije.

Pored toga što u oba slučaja glagoli gube moć rekcije, između dokidanja (*ilgā'*) i suspenzije (*ta'liq*) postoji razlika. Ova razlika se ogleda u tome što kod suspenzije ne postoji mogućnost iskazivanja eksplicitnog akuzativnog nastavka objekata, uopće, zbog postojanja eksplicitne zapreke u vidu inicijalne čestice ili neke druge vrste zapreke, dok u slučaju dokidanja oba objekta mogu imati i akuzativne nastavke

⁸³ Pogl.: Ibn Ya'īš, *Šarḥ al-Mufaššal*, VII, 85.

⁸⁴ Az-Zamahšari, *al-Mufaššal*, 341. Ibn Ya'īš, *Šarḥ al-Mufaššal*, VII, 85. Ar-Radi, *Šarḥ al-Kāfiya*, II, 280.

⁸⁵ Ibn Ya'īš, *Šarḥ al-Mufaššal*, VII, 86-87. Ar-Radi, *Šarḥ al-Kāfiya*, II, 279.

⁸⁶ Misli se na imensku rečenicu čiji subjekt i predikat postaju objekti ovih glagola nakon ulaska ove rečenice u predikativni odnos s glagolima mišljenja.

kao objekatske dopune i u medijalnoj i u finalnoj poziciji.⁸⁷ Al-Ġāmī kao jednu od dviju razlika između dokidanja (ilgā') i suspenzije (ta'liq) navodi to što je suspenzija obavezna, za razliku od dokidanja koje se samo dopušta kao mogućnost. Prema al-Ġāmiju druga je razlika što dokidanje znači ukidanje rekcije i u eksplicitnom i u implicitnom pogledu, a suspenzija samo u eksplicitnom pogledu.⁸⁸

Oko mogućnosti dolaska čestice هَل poslije glagola mišljenja među tradicionalnim gramatičarima postoje dva međusobno oprečna mišljenja. Oni koji dopuštaju ovakvu upotrebu čestice هَل smatraju da ova čestica ima isti status kao i partikule أ i أم. Gramatičari koji ne dopuštaju njenu upotrebu poslije glagola mišljenja tvrde da se glagol عَلِم u navedenoj rečenici ne odnosi na pitanje (istifhām) nego na odgovor (ġawāb), a u odgovoru na pitanje, prema njima, mogu se koristiti samo čestice أ i أم. Prema ovakvom tumačenju, naprijed navedena rečenica s upitnom česticom: عَلِمْتُ أَرَيْدُ عِنْدَكَ أَمْ عَمْرُو *Znao sam da li je Zejd ili Amr kod tebe*, znači isto kao da glasi: عَلِمْتُ أَحَدَهُمَا *Znao sam da je jedan od njih dvojice*. Budući da upitna čestica هَل ima isključivo funkciju pitanja, ona se, prema njima, ne može koristiti poslije glagola mišljenja.⁸⁹ Međutim, u savremenom jeziku upitna čestica هَل tretira se ravnopravno kao i druge upitne čestice s glagolima mišljenja, npr.: أَعْلَمُ هَلِ الشَّتَاءُ أَنْسَبُ لِلْعَمَلِ مِنَ الصَّيْفِ *Znam da li je zima podesnija za rad od ljeta*.⁹⁰

Treća osobenost glagola mišljenja jeste mogućnost zamjenjivanja oba njihova objekta interpretativnim infinitivom, koji može biti iskazan geminiranom ili oslabljenom česticom أَنْ zajedno sa subjektom i predikatom, npr.: عَلِمْتُ أَنَّ الْأَمْتِحَانَ مُؤَجَّلٌ *Znao sam da je ispit odgođen*, ili infinitivnom česticom أَنْ i glagolskom rečenicom, npr.: مَنْ ظَنَّ أَنَّ يَنْجَحَ بَدُونَ *Ko misli da će položiti bez učenja pogriješio je*. U oba slučaja interpretativni infinitiv se nalazi umjesto dva objekta glagola عَلِم tako da prvi primjer implicitno glasi: عَلِمْتُ تَأْجِيلَ الْأَمْتِحَانَ *Znao sam za odgaganje ispita*, a drugi: مَنْ ظَنَّ النَّجَاحَ بَدُونَ دَرَسٍ فَقَدْ أَخْطَأَ *Ko misli na uspješno polaganje bez učenja, pogriješio je*.⁹¹ Ova osobenost glagola mišljenja definira se i kao nemogućnost ograničavanja na samo jedan

⁸⁷ As-Sirāfi al-Fāli, *Šarḥ al-Lubāb*, GHB, R 3 683, fol. 257a. Pogl.: al-Isfarā'ini, *al-Lubāb fi 'ilm al-i'rāb*, 142-143.

⁸⁸ Al-Ġāmī, *al-Fawā'id ad-diyā'iyya*, 237.

⁸⁹ Pogl.: ar-Raḍi, *Šarḥ al-Kāfiya*, II, 281 i 283.

⁹⁰ 'Abbās Ḥasan, *an-Naḥw al-wāfi*, II, 33.

⁹¹ 'Abbās Ḥasan, *an-Naḥw al-wāfi*, II, 43. An-Nādiri, *Naḥw al-luġa al-'arabiyya...*, 430.

objekt (imtinā‘ al-iqtiṣār ‘alā aḥad al-maf‘ūlayn),⁹² odnosno nemogućnost elidiranja jednog objekta, osim u navedenim slučajevima. Međutim, i takva rečenica izražava isto značenje kao i sa subjektom i predikatom samo što je iskazano u drugačijoj formi.

Elidiranje jednog objekta glagola mišljenja na drugačiji način nije moguće, tako da se, npr., ne može reći: *حَسِبْتُ زَيْدًا* *Smatrao sam Zejda*, niti *ظَنَنْتُ* *Mislio sam*, ili *عَلِمْتُ* *Znao sam*, zato što se u prvom slučaju ne iskazuje *kakvim Zejda smatram*, u drugome ono *što ja mislim*, a u trećem *što znam*. S obzirom na to da se u ovom slučaju objekti nalaze u odnosu subjekta i predikata koji zajedno izražavaju potpunu misao, izostavljanje jednog od njih učinilo bi iskaz sadržajno nepotpunim. Ovo je suprotno pravilu dvostruko prijelaznih glagola čiji objekti nisu u odnosu subjekta i predikata, zbog čega se dopušta elidiranje jednog objekta ovih glagola, npr.: *أَعْطَيْتُ دِرْهَمًا* *Dao sam jedan dirhem*, umjesto *أَعْطَيْتَهُ دِرْهَمًا* *Dao sam mu jedan dirhem*. U ovom slučaju mogu se ispustiti i oba objekta i da rečenica bude suvisla jer izražava potpunu misao, npr.: *أَعْطَيْتُ* *Dao sam*. Međutim, elidiranje jednog ili oba objekta glagola mišljenja nije moguće, osim u slučaju kada kontekst indicira njihovo elidiranje, kao kada se na pitanje: *هَلْ ظَنَنْتَ أَحَدًا قَائِمًا* *Misliš li da je neko ustao?* odgovori: *ظَنَنْتُ زَيْدًا* *Mislim da je Zejd*, ili kada se na pitanje: *هَلْ ظَنَنْتَ زَيْدًا قَائِمًا* *Misliš li da je Zejd ustao?* odgovori: *ظَنَنْتُ* *Mislim*, mada se kao mogućnost elidiranja oba objekta ovih glagola, prema nekim gramatičarima, navodi primjer poslovice: *مَنْ يَسْمَعُ يَخْلُ* *Ko sluša, razmišlja*, tj. *مَنْ يَسْمَعُ يَخْلُ الْمَسْمُوعُ صَحِيحًا* *Ko sluša, razmišlja da li je tačno ono što čuje*.⁹³

I na kraju, četvrta osobenost glagola mišljenja jeste mogućnost iskazivanja zajedno dviju ličnih zamjenica u poziciji njihovog subjekta i prvog objekta, npr.: *عَلِمْتَنِي مُنْطَلِقًا* *Shvatio sam da sam krenuo*, *رَأَيْتَكَ فَعَلْتَ* *Vjerovao si da si ti to uradio*, ili *رَأَاهُ عَظِيمًا* *Držao ga je velikim*. Subjekt i prvi objekt glagola mišljenja mogu doći zajedno samo ako su lične zamjenice, označavaju isto lice i predstavljaju različite gramatičke kategorije. Tako u prvom primjeru obje lične zamjenice označavaju

⁹² Al-Isfarā‘īni, *al-Lubāb fi ‘ilm al-i‘rāb*, 143.

⁹³ Abū Muḥammad ‘Abdullah Ğamāluddīn b. Yūsuf Ibn Hišām al-Anṣārī, *Muġnī al-labīb ‘an qutub al-a‘arīb*, Dār al-fikr, Bayrūt, 1412/1992, 797, nap. 4. Al-Ġalāyīni, *Ġāmi‘ ad-durūs al-‘arabiyya*, 29. Az-Zamaḥṣarī, *al-Mufaṣṣal*, 347. Ibn Ya‘iš, *Šarḥ al-Mufaṣṣal*, VII, 82-83. Ibn ‘Aqīl, *Šarḥ Ibn ‘Aqīl*, I, 443-444. ‘Abbās Ḥasan, *an-Naḥw al-wāfi*, II, 56-57.

prvo lice jednine, u drugom drugo, a u trećem treće lice, označavajući u svim slučajevima subjekt i prvi objekt i predstavljajući dvije različite gramatičke kategorije: prva subjekt u nominativu a druga objekt u akuzativu. Zato što je ovo isključiva osobina glagola mišljenja, ne može se reći: ضَرَبْتُ نَفْسِي nego ضَرَبْتُ نَفْسِي *Udario sam (sam) se(be)* mada su u jezičkoj praksi Arapa zabilježeni ovakvi primjeri s glagolima عَدِمَ i قَدَدَ koji ne spadaju u glagole mišljenja, npr.: قَدَدْتَنِي *Izgubio sam se* i عَدِمْتَنِي *Izgubio sam se*.⁹⁴

Transformacijski glagoli (*af'āl at-taḥwīl* ili *af'āl at-taṣyīr*), kao podvrsta glagola *ẓanna* i njemu sličnih, također dolaze ispred imenske rečenice pretvarajući je u svoju objekatsku dopunu, npr.: صَيَّرَ الْحَرْبُ رَاتٍ *Rat je ljude pretvorio u siromahe*. Ovi glagoli, za razliku od glagola mišljenja, ne dolaze ispred interpretativnog infinitiva s koroborativnom česticom إِنَّ i njenim pacijentisima (ma'mūl), ni sa česticom أَنْ i konjunktivnim oblikom imperfekta. U transformacijske glagole spadaju:

صَيَّرَ *pretvoriti*, npr.: صَيَّرَ الْعَدُوَّ صَدِيقًا *Neprijatelja sam pretvorio u prijatelja*,

جَعَلَ *učiniti*, npr.: الْإِرَادَةَ تَجْعَلُ الصَّعْبَ سَهْلًا *Volja teško učini lakim*,
أَتَّخَذَ *uzeti*, npr.: وَأَتَّخَذَ اللَّهُ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا *A I brahima je Allah uzeo za prijatelja*,⁹⁵

تَخَذَتْ *pretvoriti*, npr.: تَخَذَتْ الْحَرَارَةُ الثَّلْجَ مَاءً وَالْمَاءَ بَخَارًا *Temperatura je snijeg pretvorila u vodu a vodu u paru*,

تَرَكَ *ostaviti*, npr.: تَرَكَتِ الْعَاصِفَةُ الْأَشْجَارَ عَارِيَةً مِنَ الْأَوْرَاقِ *Oluja je drveće ostavila bez lišća*,

رَدَّ *vratiti*, npr.: رَدَّ الدَّوَاءُ الْمَرِيضَ نَشِيطًا *Lijek je bolesnog ponovo učinio živahnim*, i

وَهَبَ *učiniti*, npr.: وَهَبَنِي اللَّهُ فِدَاكَ *Allah me učinio žrtvom za tebe!*

Svi navedeni glagoli samo kao transformacijski mogu imati dva objekta i u tom slučaju izražavaju značenje glagola صَيَّرَ. U suprotnom ne spadaju u ovu vrstu glagola, čak i kada imaju dva objekta, kao glagol وَهَبَ koji je kao transformacijski stacionaran i samo se u perfektu može koristiti u tom značenju. Prema tome, ovaj glagol nije isti kao promjenljivi glagol وَهَبَ s dva objekta koji nisu u odnosu subjekta i

⁹⁴ Az-Zamaḥšari, *al-Mufaṣṣal*, 348. 'Abbās Ḥasan, *an-Naḥw al-wāfi*, II, 44. Al-Isfarā'ini, *al-Lubāb fi 'ilm al-i'rāb*, 143. An-Nādīrī, *Naḥw al-luḡa al-'arabiyya...*, 431.

⁹⁵ *Al-Qur'ān*, an-Nisā', 125.

predikata imenske rečenice, npr.: وَهَبْتُ الْفَائِزَ كِتَابًا *Dodijelio sam pobjedniku knjigu*.⁹⁶

GLAGOLI NAWĀSIH AL-IBTIDĀ' U ARAPSKOME JEZIKU

Sažetak

Nawāsih al-ibtidā' (abrogiratori) je posebna vrsta glagola u arapskome jeziku koji kada se nalaze ispred imenske rečenice pretvaraju njen subjekt ili predikat, ili oboje, u akuzativ. Ovi glagoli dijele se na tri vrste: glagol *kāna* i njemu slični (*kāna wa aḥawātuhā*), glagol *kāda* i njemu slični (*kāda wa aḥawātuhā*) i glagol *ẓanna* i njemu slični (*ẓanna wa aḥawātuhā*).

Glagol *kāna* i njemu slični imaju funkciju spone u rečenici osiguravajući predikaciju između dviju imenskih formi koje se nalaze u poziciji subjekta i predikata. Subjekt ovakve rečenice nalazi se u nominativu a predikat u akuzativu. Ovi glagoli označavaju se i kao *af'āl nāqiṣa* (deficijentni glagoli) zbog toga što izražavaju samo vrijeme lišeno značenja radnje (ḥadaṭ), tako da predikat u ovom slučaju dolazi kao supstitucija za radnju koju ovi glagoli ne izražavaju. Zbog toga glagol *kāna* i njemu slični tek sa svojim predikatom postižu potpuno značenje koje uključuje vrijeme i radnju. Neki od ovih glagola istovremeno izražavaju i specifična značenja koja se mogu odnositi na dnevni vremenski okvir u kojem se uspostavlja predikativni odnos, zatim prelazak subjekta u stanje njegovog predikata ili period trajanja takvoga odnosa.

U pogledu odnosa subjekta i predikata deficijentnih glagola važe pravila subjekta i predikata imenske rečenice, jer oni u osnovi to i jesu. Tako predikat deficijentnih glagola može doći prije subjekta ako ne postoji neka posebna zapreka, kao što je sufiksalna nepromjenljivost subjekta i predikata zajedno i nepostojanje konteksta na osnovu čega bi se mogla odrediti njihova implicitna fleksija, zbog čega bi promjenom njihovih pozicija moglo doći do konfuzije u značenju.

⁹⁶ Ibn 'Aqil, *Šarḥ Ibn 'Aqil*, I, 428-430. 'Abbās Ḥasan, *an-Naḥw al-wāfi*, II, 8-9. An-Nādirī, *Naḥw al-luġa al-'arabiyya...*, 431-432. Al-Ġalāyini, *Ġāmi' ad-durūs al-'arabiyya*, 35-36.

Glagol *kāda* i njemu slični izražavaju blizinu izvršenja sadržaja njihovog predikata i zato se označavaju kao *af'āl al-muqāraba* (glagoli blizine), zatim nadu, želju ili očekivanje da će se radnja iskazana njihovim predikatom ostvariti i označavaju se kao *af'āl ar-raġā'* (glagoli nade) te početak realizacije sadržaja njihovog predikata, a označavaju se kao *af'āl aš-šurū'* (glagoli početka).

I glagol *kāda* i njemu slični, kao abrogiratori (*nawāsiḥ al-ibtidā'*), spadaju u deficijentne glagole (*af'āl nāqiṣa*) zato što su nepotpunog značenja i zbog toga zahtijevaju predikatsku dopunu u akuzativu, dok im subjekt zadržava nominativne nastavke, isto kao i kod glagola *kāna* i njemu sličnih. Zbog toga pravila koja se odnose na agens glagolske radnje (*fā'il*), proagens (*nā'ib al-fā'il*) i subjekt glagola *kāna* (ism *kāna*) važe i za subjekt glagola *kāda* (ism *kāda*).

Međutim, ovi glagoli se razlikuju sa semantičkog aspekta u tome što glagol *kāna* i njemu slični pokazuju vremensku dimenziju predikata, a glagol *kāda* i njemu slični u općem smislu značenje blizine izvršenja sadržaja njihovog predikata. Razlika između ovih glagola u formalnom pogledu ogleđa se u načinu izražavanja njihovog predikata. Za razliku od glagola *kāna* i njemu sličnih, čiji se predikat na eksplicitan način realizira u obliku imenice u akuzativu, predikat glagola *kāda* i njemu sličnih samo se prema položaju nalazi u akuzativu jer se uglavnom javlja u imperfektu u obliku konjunktiva sa česticom *ū* ili u indikativnom obliku imperfekta.

Glagol *ẓanna* i njemu slični, kao posebna vrsta glagola abrogiratora, izazivaju promjenu padežne fleksije subjekta i predikata imenske rečenice u akuzativni padež pretvarajući ih u njihovu objekatsku dopunu. Ovi glagoli dijele se na dvije vrste: *af'āl al-qulūb* (glagoli mišljenja), koji izražavaju mentalne aktivnosti kao što su znanje, mišljenje, ili sumnja, i *af'āl at-taḥwīl* ili *af'āl at-taṣyīr* (transformacijski glagoli), koji izražavaju transformaciju svoje objekatske dopune iz jednog u drugo, njemu suprotno značenje.

Glagoli mišljenja zbog toga što ne iskazuju fizičku radnju nemaju ni jaku glagolsku rekciju, što dolazi do izražaja prilikom manifestiranja njihovih specifičnih osobnosti. Tako se ovi glagoli, osim kompleksnosti rekcije, odlikuju i mogućnošću dokidanja rekcije (*iḷgā'*) u eksplicitnom i u implicitnom pogledu, što se manifestira napuštanjem akuzativnog padeža njihovih objekata, zatim suspenzijom (*ta'liq*) akuzativnog padeža njihovih objekata koja se postiže česticama koje prema položaju dolaze

na početku rečenice, zatim zamjenjivanjem obaju njihovih objekata interpretativnim infinitivom, te, na kraju, iskazivanjem zajedno dviju spojenih ličnih zamjenica u poziciji njihovog subjekta i prvog objekta.

Transformacijski glagoli (*af'āl at-taḥwīl* ili *af'āl at-taṣyīr*), kao podvrsta glagola *ḡanna* i njemu sličnih, također dolaze ispred imenske rečenice pretvarajući je u svoju objekatsku dopunu. Svi transformacijski glagoli mogu imati dva objekta i imaju značenje glagola *صَيَّرَ*. U suprotnom ne spadaju u ovu vrstu glagola, čak i kada imaju dva objekta.

VERBS *NAWĀSIḤ AL-IBTIDĀ'* IN THE ARABIC LANGUAGE

Summary

Nawāsiḥ al-ibtidā' (abrogatives) is a specific type of verbs in the Arabic language which, when they precede a noun clause, transform its subject or predicate, or both, into the accusative. These verbs fall into three types: the verb *kāna* and the verbs similar to it (*kāna wa aḥawātuhā*), the verb *kāda* and the verbs similar to it (*kāda wa aḥawātuhā*), and the verb *ḡanna* and the verbs similar to it (*ḡanna wa aḥawātuhā*).

The verb *kāna* and the verbs similar to it have the function of a copula in a sentence ensuring predication between two noun forms which are in the position of subject and predicate. The subject of such a sentence is in the nominative, and the predicate in the accusative. These verbs are also denoted as *af'āl nāqiṣa* (deficient verbs) because they express only tense deprived of the meaning of an action (*ḥadaṭ*), so that the predicate in this case comes as a substitution for the action which is not expressed by this verb. This is why the verb *kāna* and the verbs similar to it acquire the full meaning which includes the tense and action only with their predicate. Some of these verbs simultaneously express both specific meanings which may refer to a daily time frame in which the predicative relation is established, and the transfer of the subject into the state of its predicate or a period of duration of such a relation.

With regard to the subject-predicate relation of deficient verbs, the rules of subject and predicate of a noun clause apply, since basically this is what they are. Thus, the predicate of deficient verbs can precede

the subject if there is no particular impediment, such as the suffix invariability of the subject and predicate together and the absence of the context on the basis of which we could define their implicit flexion, which is why a change in their positions might lead to confusion in meaning.

The verb *kāda* and the verbs similar to it express proximity of their predicate's content execution and this is why they are denoted as *af'āl al-muqāraba* (verbs of proximity), then a hope, a wish or an expectation that the action expressed by their predicate will be realised, and they are denoted as *af'āl ar-rağā'* (verbs of hope), and the beginning of their predicate's content realisation and they are denoted as *af'āl aš-šurū'* (verbs of beginning).

Both the verb *kāda* and the verbs similar to it, as abrogatives (*nawāsiḥ al-ibtidā'*), fall into deficient verbs (*af'āl nāqiṣa*) because they are of incomplete meaning and, therefore, need a predicate complement in the accusative, while their subject retains the nominative endings, the same as with the verb *kāna* and the verbs similar to it. Because of this the rules relating to the agent of the verb action (*fā'il*), proagent (*nā'ib al-fā'il*) and the subject of the verb *kāna* (*ism kāna*) apply to the subject of the verb *kāda* (*ism kāda*) as well.

However, these verbs differ from the semantic aspect in that the verb *kāna* and the verbs similar to it show the tense dimension of the predicate, and the verb *kāda* and the verbs similar to it in a general sense the meaning of proximity of content execution of their predicate. There is a formal difference between these verbs reflected in the way of expressing their predicate. Unlike the verb *kāna* and the verbs similar to it, whose predicate is explicitly realised in the form of a noun in the accusative, the predicate of the verb *kāda* and the verbs similar to it is in the accusative only by its position since it appears mainly in the imperfect in the form of subjunctive with the particle *وَأَوْ* or in the indicative form of the imperfect.

The verb *zanna* and the verbs similar to it, as a specific type of the abrogative verbs, cause a change in the case flexion of the subject and predicate of a noun clause into the accusative case transforming them into their object complement. These verbs are divided into two types: *af'āl al-qulūb* (verbs of opinion) expressing mental activities such as knowledge, opinion or suspicion and *af'āl at-taḥwīl* or *af'āl at-tašyīr*

(transformational verbs), which express transformation of their object complement from one into another meaning, opposite to it.

Verbs of opinion, because they do not express a physical action, do not have a strong verb government, which is seen in the manifestation of their specific characteristics. Thus these verbs, apart from the complexity of their government, are characterised by the possibility of abrogation of their government (*ilgā'*) both in the explicit and in the implicit aspects, which is manifested in abandoning the accusative case of their objects, then by the suspension (*ta'liq*) of the accusative case of their objects achieved by particles, which come to the beginning of the sentence as their position, then by the replacement of their both objects with the interpretative infinitive, and, eventually, by expressing together two joined personal pronouns in the position of their subject and the first object.

Transformational verbs (*af'āl at-taḥwīl* or *af'āl at-taṣyīr*), as a sub-type of the verb *ẓanna* and the verbs similar to it, also precede the noun clause, transforming it into their object complement. All transformational verbs can take two objects and they have the meaning of the verb *صَيَّرَ*. Otherwise, they do not fall into this type of verbs, even when they have two objects.